Slovenská reč — časopis Slovenskej akadémie vied pre praktické otázky slovenskej jazykovedy. Vychodí mesačne okrem hlavných prázdnin. — Vydáva vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied starostlivosťou Ústavu slovenského jazyka. — Hlavný redaktor dr. Štefan Peciar. Tajomník redakcie dr. Ladislav Dvonč. Redakčná rada: dr. L. Dvonč, dr. G. Horák, dr. J. Horecký, dr. E. Jóna, M. Marsinová, dr. J. Oravec, dr. Š. Peciar, dr. J. Ružička. — Toto číslo, ktoré je venované otázkam odbornej terminológie, zostavil dr. Ján Horecký. — Predplatné na XIX. ročník Kčs 17.—, jednotlivé čísla po Kčs 1,70. — Účet Štátnej banky československej č. 39-161-0582. — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Rukopisy sa nevracajú. — Tlačia Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin.

OBSAH

Horecký J., Dnešný stav slovenskej odbornej terminológie — — — — 241
Buffa F., Zásady pri ustaľovaní slovenskej botanickej nomenklatúry — — 244
Horecký J., Poznámky k slovenským názvom hoblíkov — — — — — 248
Dujčíková V., O prípone *-izovať* a *-izácia* — — — — — — — — 252
Petrikovič J., Poznámky o strojárskom slangu — — — — — — 255

Diskusia

Dujčíková V., K diskusii o ekonomických termínoch typu čelovekočas, mašinomesiac — — — — — — — — — — — — — — — 258

Posudky a referáty

Terminológia galenickej farmácie, M. Marsinová — — — — — — 260
Terminológia vodného hospodárstva, R. Schnek — — — — — — — 261
Terminológia častí strojov, J. Oravec — — — — — — — — — 263
Václav Machek, Česká a slovenská jména rostlin, A. Habovštiak — — 264
Z činnosti terminologického oddelenia Ústavu slovenského jazyka, M. Mašková — — — — — — — — — — — — — — — — 266
Porada o českej a slovenskej terminológii, Zdenka Hlaváčková — — — 268

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XIX ČÍSLO 8

JÁN HORECKÝ

DNEŠNÝ STAV SLOVENSKEJ ODBORNEJ TERMINOLÓGIE

Odborná terminológia je pomerne vysunutá, okrajová časť slovnej zásoby, ale jednako len je jej časťou veľmi dôležitou. Ak sa slovná zásoba neustále vyvíja a odráža tak stav jazyka, má na tom veľkú zásluhu práve odborná terminológia. Možno povedať, že bežná slovná zásoba sa veľmi často rozvíja práve tým, že spočiatku úzko odborné slová sa stávajú známejšími, začínajú sa používať v každodennom živote, v dennej tlači, prenikajú z pracovísk do verejného života a tak sa stávajú všeobecne známymi súčiastkami slovnej zásoby.

Toto neustále rozširovanie odborných termínov je umožnené predovšetkým tým, že odborná terminológia je organickou súčasťou slovnej zásoby, že sa nové termíny tvoria podľa tých istých zákonov ako slová v ostatnej slovnej zásobe (okrem niekoľkých odchýlok podmienených práve špeciálnymi úlohami odbornej terminológie).

V spomenutom okrajovom postavení odbornej terminológie je však aj veľké riziko: odborné termíny často neprechádzajú kritikou používateľov v praxi, pomerne málo sa využívajú v umeleckých textoch, ba veľmi často sa tvoria (resp. v minulosti tvorili) bez akejkoľvek kontroly jazykovedcov. Tak sa stáva, že niekedy začínajú prenikať aj také termíny, ktoré nie sú utvorené podľa zákonov platných pre tvorenie slov.

Z tejto situácie vyplýva veľká dôležitosť odbornej starostlivosti o ustaľovanie a tvorenie termínov. To je ťažiskom práce terminologického oddelenia Ústavu slovenského jazyka. Pracovníci tohto oddelenia začali plniť svoju úlohu spočiatku značne živelne. Videli, že mnoho termínov nezodpovedá zákonom tvorenia slov v dnešnej slovenčine, že sa v nich využívajú nie celkom presné odvodzovacie prípony a že tu prenikajú slová, ktoré nemajú nijakú oporu v bežnej slovnej zásobe, ale nemali ešte vypracovanú teóriu terminológie. Tézy vypracované Pražským lingvistickým krúžkom boli len veľmi rámcové, zásady rozvedené v niektorých príspevkoch akad. Havránka a prof. L. Kopeckého mali zase ráz skôr opisný. Konštatovali sa v nich určité fakty, prípadne viac-menej mechanicky sa triedili termíny, ale nebolo z nich možno čerpať ani najmenšiu oporu pre činný zásah do tvorenia terminológie.

V priamom styku s praxou, v každodennom riešení otázky, ktorý termín

je správny a ktorý nesprávny, v neustálom hľadaní správnych názvov (spravidla na priame podnety z radov odborníkov) pomaly sa črtali jasnejšie obrysy ucelenejšej sústavy základných zásad.

Tak sa už v 2. čísle časopisu Slovenské odborné názvoslovie, ktorý vyrástol zo špeciálnych potrieb terminologickej práce ako účinný prostriedok pri publikovaní spracovaných výsledkov terminologických komisií i pracovníkov terminologického oddelenia, ako hlavná téza stavia rešpektovanie zásady, že v každom jazyku sú osobitné zákony hláskoslovné, tvaroslovné i slovotvorné, že každý jazyk sa vyvíja, ako ukázal J. V. Stalin, podľa vlastných vnútorných zákonov a že teda nie je správne mechanicky preberať termíny z iných jazykov. Z týchto poznatkov vyplýva i zásada orientácie na živé slovotvorné typy, ktorá je prvým predpokladom všeobecnej zrozumiteľnosti termínu, jeho významovej priezračnosti. Ďalšou vedúcou zásadou je snaha ustaľovať také termíny, od ktorých možno ľahko tvoriť všetky potrebné odvodeniny (porov. J. Horecký, *Zásady pri tvorení terminológie,* SON I, 1953, 33—34).

Tézu o významovej priezračnosti termínov podrobnejšie a na konkrétnom materiáli rozoberá V. Dujčíková *(Významová priezračnosť termínov,* SON I, 1953, 97—99). Zdôrazňuje najmä myšlienku, že ak má byť termín výstižný, musíme zaň vybrať také slovo, ktoré vyjadruje určitú vlastnosť pomenovaného predmetu. Túto vlastnosť treba čo najpresnejšie vyjadriť jazykovými prostriedkami. Pravda, táto zásada sa dá uplatňovať iba pri tvorení nových termínov, mnohé staršie názvy, najmä ak sú už pevnými členmi slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, treba jednoducho akceptovať.

Otázku vzťahu ľudových prvkov a medzinárodných slov k slovnej zásobe slovenčiny a s tým súvisiacu otázku ich využitia v terminológii skúma F. Buffa. V príspevku *Ľudové prvky v terminológii* (SON I, 1953, 65—67) ukazuje, že ľudové slová sa využívajú najmä v terminológiách ľudových a technologických odborov (napr. v poľnohospodárstve, botanike, zoológii), ale aj tu len vtedy, ak vyhovujú slovotvornej i hláskoslovnej stavbe spisovnej slovenčiny a teda nepôsobia napr. emociálne. Často sa ľudové slová v terminológii modifikujú určitým odvodzovacím prvkom. Pri práci s konkrétnym materiálom sa však ukazuje, že požiadavku ľudovosti nemožno vulgarizovať. Nemožno v jej mene vnášať ľudové slová do odbornej terminológie za každú cenu, t. j. i vtedy, keď už v danom prípade jestvuje ustálený a inak správny a starý termín neľudového pôvodu. Ide tu skôr o to, aby sa štruktúra vedeckých termínov podľa možnosti zhodovala so štruktúrou ľudových slov.

V štúdii *O medzinárodnosti v terminológii* (SON I, 1954, 129—132) F. Buffa ukazuje, že medzinárodné vplyvy sa prejavujú jednak priamym preberaním cudzích slov, ktoré sa pravopisne i výslovnostne prispôsobujú domácim slovám, jednak napodobňovaním ich vnútornej formy, kalkovaním. Treba však varovať pred násilným kalkovaním *(transformátor — pretvorník),* ktorým by vznikali nezrozumiteľné termíny.

Pri rozbore užších terminologických celkov sa často ukazuje, ako jednotlivé pojmy navzájom súvisia. Pritom sa prirodzene vynára otázka, ako sa táto vzájomná súvislosť pojmov vyjadruje jazykovými prostriedkami. V tomto ohľade najmä práce sovietskej Komisie pre technickú terminológiu a zásady zhrnuté v príručke *Rukovodstvo po razrabotke i uporiadočneniju naučno-techničeskoj terminologii* (Izdateľstvo AN SSSR, Moskva 1952) pomohli nájsť podľa našej mienky jedine správnu cestu a vypracovať základné tézy pre zásadu systémovosti termínov. Táto zásada sa prirodzene najlepšie dá uplatňovať pri tvorení nových termínov. Pri revízii už jestvujúcich termínov sa dá aplikovať oveľa menej, pretože staré zaužívané termíny (inak jazykove správne) nie je účelné meniť len preto, aby sa dali vtesnať do nejakého systému, ktorý by bol presnou paralelou systému pojmového.

Ale aj staré termíny treba nahradiť novými, systémovými, ak sú na prekážku správneho porozumenia veci alebo potrebného rozlíšenia. Napr. pri triedení základných pojmov vo zváraní sa ukázalo, že termín *spájanie* (resp. staršie *pájanie*) ako názov jedného spôsobu spájania materiálov by mal dva významy: všeobecný a špeciálne zváračský. Preto ho bolo treba v užšom, špeciálnom zváračskom zmysle nahradiť nejakým novým, systémovým termínom. Analogicky so *zvárkovaním* (ktorým sa na rozdiel od zvárania označuje spájanie v plastickom stave) utvoril sa tu termín *spájkovanie* (na rozdiel od *spájania*). Snaha o systémovosť sa úspešne uplatňuje najmä pri využívaní rovnakých prípon pre názvy toho istého druhu (napr. snaha pre všetky nové stroje utvoriť názvy na *-ačka,* pre nástroje na *-č* a pod.).

Súbežne s vypracúvaním zásad pre ustaľovanie a tvorenie termínov ide aj spracúvanie otázok využitia jednotlivých typov termínov. Spracúva sa napr. otázka tvorenia názvov strojov a nástrojov (F. Buffa, *Názvy strojov, nástrojov, pomôcok a náradia,* SON I, 1953, 161—164), otázka prenášania významu pri tvorení termínov, najmä od zvieracích mien (V. Dujčíková, *Využitie zvieracích mien v terminológii,* SON I, 1953, 257—260), skúma sa využitie prívlastku zhodného i nezhodného (F. Buffa, *Využitie adjektíva v nomenklatúre,* SON II, 1954, 97—100, V. Dujčíková, *Nezhodný prívlastok v terminológii,* SON II, 1954, 225—228), skúmajú sa otázky prekladania predovšetkým z ruštiny a tak sa v stálom styku s praxou a s riešením každodenných praktických problémov pomaly buduje cesta k vypracovaniu sústavnej teórie termínu.

Vybudovanie teoretických základov našej práce a ich aplikovanie na súčasný stav i na výskum vývinu slovenskej odbornej terminológie je popri ustavičnej práci na ustaľovaní terminológie hlavnou úlohou terminologického oddelenia do najbližšej budúcnosti.

Konkrétne výsledky práce terminologického oddelenia vidieť jednak na vydaných i pripravovaných slovníkoch (podrobnejšie o nich porov. v zprávе o činnosti na konci tohto čísla SR), jednak dnes už temer v dvoch ročníkoch časopisu Slovenské odborné názvoslovie, ktorému predchádzalo 11

čísiel terminologického bulletinu. Tieto výsledky však nemajú ostať len mŕtvou literou v publikovaných vydaniach. Pracovníci terminologického oddelenia a s nimi aj ostatní členovia terminologických komisií sa všemožne starajú o ich prenášanie do praxe. Členovia komisií používajú ustálené termíny vo svojich vysokoškolských prednáškach, skriptách i vedeckých prácach, ba často aj v prácach redakčných. Pracovníci terminologického oddelenia píšu do časopisu okrem štúdií aj diskusné príspevky a recenzie odborných diel. V časopise Technická práca vedú stálu názvoslovnú rubriku. Dôležitým prvkom tejto praktickej práce je účasť interných pracovníkov pri tvorbe učebníc, najmä pri revízii používanej terminológie, ďalej účasť pri prekladaní rozličných úradných predpisov z češtiny a dnes už aj pri tvorení technických i názvoslovných noriem.

Spojenie teórie s praxou, vyše trojročná, často i bojovná účasť pri tvorení a ustaľovaní termínov prináša už prvé potešiteľné výsledky. To však neznamená, že už možno v práci ustať. Slovná zásoba spisovnej slovenčiny a s ňou aj terminológia sa neustále vyvíja a to zaväzuje pracovníkov terminologického oddelenia pracovať naďalej na zdokonaľovaní odbornej terminológie a tým na zveľaďovaní slovenčiny.

FERDINAND BUFFA

ZÁSADY PRI USTAĽOVANÍ SLOVENSKEJ BOTANICKEJ NOMENKLATÚRY

Slovenská odborná terminológia začína sa sústavne revidovať, ustaľovať a v mnohých prípadoch aj od začiatku vytvárať len v najnovšom čase, vďaka novému spoločenskému poriadku u nás. Takáto revízia neminula ani oficiálnu slovenskú botanickú nomenklatúru, ktorá však na rozdiel od terminológie iných vedných odborov bola pomerne už dosť prepracovaná. Za to vďačí najmä tomu, že má bohatý prameň v ľudových názvoch, z ktorých vždy výdatne čerpala. To jej bolo, ako sa dnes ukazuje, na veľký osoh.

V národnej botanickej nomenklatúre (na rozdiel od nomenklatúry vedeckej, latinskej) sú mená rastlín dvojakého pôvodu: buď sú to názvy ľudové, alebo sú to názvy umele vytvorené (či už prevzaté z medzinárodnej nomenklatúry alebo podľa nej utvorené domáce kalky). Iste je veľmi správna požiadavka, aby v botanickej nomenklatúre bolo čo najviac ľudových názvov, čiže aby všetky ľudové mená rastlín (pokiaľ, pravda, vyhovujú istým odborným požiadavkám) našli uplatnenie aj v oficiálnej nomenklatúre. Správnosť tejto požiadavky nám potvrdzuje aj letmý pohľad na doterajší vývin slovenskej botanickej nomenklatúry. Všetci botanici teraz i v minulosti (a to tak u nás, ako aj inde, napríklad v Čechách) vedome, pravda, pokiaľ im možnosti stačili, využívali ľudové názvy ako domáce ekvivalenty k medzinárodným latinským názvom. Tak napríklad už J.

Fándly, i keď sám nebol botanik, vo svojom *Zelinkári* (Trnava 1793) uvádza popri názvoch rastlín prevzatých z češtiny (z Matthioliho *Herbára)* aj niektoré čisto slovenské mená rastlín, ktoré poznal pravdepodobne z ľudovej reči.[1] Väčší príklon k ľudovým názvom vidieť v Reussovej *Květne Slovenska* (B. Štiavnica 1853). V úvode autor spomína, že pri menách rastlín mu za vzor slúžil český botanik Presl. Vo všetkom ho však nenasledoval, pretože ,mnoha cizojazyčná, neslovenská, ale i nešťastně tvořená jmená se do jeho vzáctných spisů vkluzla, místo kterýchž sem byl přinucen buď prostonárodní slovenská, polská a ruská vložiti, buďto opraviti, aneb právě jména nemající jménem opatřiti" (str. VI). I keď zo samotných Reussových názvoslovných novôt sa len málo ujalo,[2] jeho názvy, ktoré mali oporu v ľudových názvoch, zachovali sa v slovenskej nomenklatúre dodnes.[3]

V oveľa väčšom rozsahu sa opiera o ľudové názvy rastlín botanik J. Ľ. Holuby. Vo svojich časopiseckých článkoch (uverejnených najmä v Letopise MS, v Slovenských pohľadoch a v Sborníku Muzeálnej slovenskej spoločnosti z druhej polovice minulého storočia), v ktorých uverejňoval výsledky svojich botanických výskumov zo západného Slovenska, má množstvo ľudových názvov, z ktorých mnohé prevzal aj do svojej nomenklatúry.

Na ľudové názvy ako na zdroj, z ktorého má čerpať nová slovenská botanická nomenklatúra, sústavne poukazovali aj prispievatelia Slovenskej reči, ako napríklad P. Halaša (SR V), J. Martinka (SR III, IV, V, VI, VII, VIII, IX), J. Pikula (SR V) a iní. V nebývalej miere však použil ľudové mená rastlín pri prvom sústavnom vypracovaní slovenskej nomenklatúry všetkých druhov našich cievnatých rastlín prof. J. M. Novacký (v Dostálovej *Květene* ČSR, Praha 1950). Materiál čerpal predovšetkým z mnohých zberateľských prác (uverejnených i rukopisných), ale opieral sa aj o vlastné zbieranie pri svojich výskumných cestách. No ešte ani teraz nemôžeme povedať, že sme plne využili to, čo nám núka bohatá ľudová reč aj v tejto oblasti. V plnej miere budeme môcť využiť všetky ľudové názvy rastlín až po ich úplnom zozbieraní. Takáto úloha je však pre jednotlivca neuskutočniteľná, musí sa jej ujať zodpovedná inštitúcia (napr. pre Čechy organizuje takýto výskum Československá botanická spoločnosť).

Posledný väčší zásah do slovenskej botanickej nomenklatúry urobila Komisia pre botanickú terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAV, ktorá pod vedením a za hlavnej spolupráce prof. Novackého zrevidovala (a pripravila do tlače) slovenskú botanickú nomenklatúru podľa Dostálovej Květeny ČSR. Celkove ani táto komisia sa neodklonila od tradičnej

---

[1] Porovnaj o tom v *Slovenskom herbári,* ktorý zostavila odborná komisia za red. dr. Jána Futáka, Trnava 1946, Úvod str. XXX.

[2] Porovnaj o tom V. Machek, *Česká a slovenská jména rostlin,* Praha 1954, str. 17.

[3] Porovnaj môj článok *Sto rokov od vydania Reussovej Květny Slovenska* v časopise Slovenské odborné názvoslovie I, 1953, č. 10, str. 290—291.

požiadavky čerpať z ľudového názvoslovia rastlín, a pokiaľ to len bolo možné, sústavne z neho čerpala. Preto pozmenila mnohé nevyhovujúce názvy a nahradila ich buď ľudovými názvami (či už bez zmeny prevzatými alebo podľa potreby pozmenenými), alebo názvami utvorenými na spôsob ľudových mien. Napríklad „boryt" (Isatis) zmenila na *farbovník,* „rdesno" (Polygonum) na *stavikrv,* „lekoricu" (Glycyrrhiza) na *sladké drievko,* „podražec" (Aristolochia) na *vlkovec,* „upolín" (Trollius) na *žltohlav,* „škľabinec" (Antirrhinum) na *papuľku,* „diviznu" (Verbascum) na *divozel,* „mochnu" (Potentilla) na *nátržník,* „zábelník" (Comarum) na *nátržnicu,* „plamenicu" (Phlox) na *flox,* „kostival" (Symphytum) na *kostihoj* atď. Tieto novozavedené mená (z ktorých mnohé boli uverejnené napríklad už u Holubyho) sa obyčajne vyznačujú na rozdiel od doterajších mien veľkou výstižnosťou, ktorá je vlastná ľudovým názvom. Kde sa však komisia nemohla opierať o ľudový názov (pretože ho nepoznala alebo pre isté príčiny nevyhovoval), prihliadala pri zmenách nevyhovujúcich doterajších slovenských názvov na české mená a kde len mohla, tam zblížila slovenský názov s českým. Takto sa zmenili napríklad tieto mená: „kyprina" (Epilobium) na *vŕbovku* (česky vrbovka), „kyprinka" (Chamaenerium) na *vŕbku* (č. vrbka), „kernerka" (Kernera) na *vápničku* (aj č.), „deutzia" (Deutzia) na *trojpuk* (aj č.), „fyzokarpus" (Physocarpus) na *tavoľu* (č. tavola), „bazilima" (Basilima) na *tavoľníkovec* (č. tavolníkovec), „siverzia" (Siversia) na *kuklicu* (č. kuklice), „doryknium" (Dorycnium) na *bielu ďatelinu* (č. bílojetel), „rancesnak" (Alliaria) na *cesnačku* (č. cesnáček), „višňa kerovitá" (Prunus fructicosa) na *slivku krovitú* (č. slivoň křovitá), „višňa turecká" (Prunus mahaleb) na *mahalebku obyčajnú* (aj č.) a pod. Komisia čerpala aj z ostatných slovanských jazykov, napríklad z ruštiny pri týchto názvoch: „svetlík" sa zmenil na *očianku* (podľa rus. *očanka*), „úrazník" na *machničku* (podľa rus. *mšanka*) a pod.

Ďalšiu veľkú skupinu nevyhovujúcich názvov vystriedali poslovenčené medzinárodné (latinské) mená. Takýto zásah komisia pokladala za potrebný a účelný najmä pri nevyhovujúcich menách veľmi zriedkavých rodov, ktoré sa vyskytujú len ojedinele. Zmenili sa napr. tieto mená: „samopáč" (Monolepis) na *monolepis,* „kopyšník" (Hedysarum) na *hedysarum,* „timoj" (Laser) na *lazer,* „brotinka" (Crucianella) na *krucianela,* „radyk" (Chondrilla) na *chondrila,* „trýzeľka" (Syrenia) na *syrénia,* „bertramka" (Anacyclus) na *anacyklus,* „svätolen" (Santolina) na *santolina,* „mavuň" (Kentranthus) na *kentrantus,* „konitrud" (Gratiola) na *graciola,* „hlodáš" (Ulex) na *ulex* ap. Vo všetkých takýchto prípadoch sa odstránilo nezrozumiteľné, nejasné slovo. Pri týchto menách poslovenčovanie sa dialo bez väčších zásahov do latinského mena (zmenil sa vlastne len pravopis). Iba v niektorých prípadoch bol zásah väčší, takže poslovenčené meno dostalo slovenskú príponu alebo sa prispôsobilo slovenskému tvarosloviu, napr. „úpor" (Elatine) = *elatinka,* „hydozelíček" (Arabidopsis) = *arábovka,* „hydozel" (Arabis) = *arábka,* „chmerok" (Scleranthus) = *sklerant,* „sazanik" (Calycanthus) = *kalykant* ap. Pri niektorých sa siahlo za doslov-

ným prekladom latinského názvu (ak vystihoval typickú vlastnosť rastliny), napr.: „sasanka" (Anemone) = *veternica,* „kyčelnica" (Dentaria) = *zubačka,* „šater" (Gypsophila) = *gypsomilka* ap.

Iné nesprávne názvy pozmenila komisia preto, lebo slovné základy, z ktorých boli odvodené, nie sú slovenského pôvodu. Takto sa zmenili napr.: „rudavec" (Potamogeton) na *červenavec,* „kaukliarka" (Mimulus) na *čarodejka,* „kaderavec" (Cryptogramma) na *kučeravec,* „žežulina" (Cuscuta) na *kukučina* atď.

Pri niektorých rodoch sa nevýstižný názov vymenil iným umele vytvoreným názvom, ktorý vyjadruje príbuznosť s niektorým rodom. Napr. „krídlostruk" (Tetragonolobus) = *paľadenec* (k ľadenec), „škľabinček" (Chaenorrhinum) = *papyštek* (k pyštek), „pampeliška" (Leontodon) = *púpavec* (k púpava), „stulík" (Nuphar) = *leknica* (k lekno), „trýzeľ" (Erysimum) = *horčičník* (k horčica) ap. Tu sa využila predpona *pa-* alebo sa základné sloveso obmenilo nejakou príponou.

V uvedených prípadoch išlo o výmenu celého rodového názvu novým názvom. Hlavnou príčinou takejto výmeny bolo, že spomínané názvy boli do slovenčiny prebrané mechanicky, nekriticky, hoci sme za mnohé mali svoje domáce mená. Ďalej sa takto vymenili názvy nevýstižné, nič nehovoriace o samej rastline alebo konečne názvy, ktoré sa či už svojím základom alebo hláskovým skladom priečili vnútorným zákonitostiam spisovnej slovenčiny. Pri tejto revízii komisia postupovala s veľkou rozvahou a zodpovednosťou, majúc vždy na mysli ako hlavný cieľ: vytvoriť ozajstnú slovenskú národnú nomenklatúru, a to vcelku podľa tých istých zásad, podľa ktorých je utvorená (alebo sa utvára) botanická nomenklatúra iných kultúrnych národov.

Ďalšiu veľkú skupinu tvoria názvy, ktoré komisia nenahradila novými menami, ale iba poopravila, lebo nevyhovovali požiadavkám kladeným na termíny zo stránky jazykovednej. Pritom neslobodno zabúdať, že ani tu nešlo o nejaké izolované, čisto jazykové hľadisko, ale vždy sa prihliadalo na to, aby ten ktorý názov bol nielen jazykove správny, ale aj aby čo najlepšie vystihoval pomenovanú rastlinu, čiže prihliadalo sa na jeho vzťah k pomenovanému predmetu. V tejto skupine názvov môžeme teda hovoriť o akomsi spresnení pôvodných názvov. Najčastejšie tu išlo o zmenu prípony: nevyhovujúcu príponu vystriedala nová, ktorá lepšie vyhovuje z hľadiska celého systému slovenských rastlinných mien.

Podľa týchto hľadísk sa zmenili napr. tieto mená: „černucha" na *černuška,* „orlíčok" na *orlíček,* „pafialôčka" na *pafialka,* „cheir" na *cheirant,* „plavun" na *plavúň,* „slanorožtek" na *slanorožec,* „slezinnica" na *slezinovka,* „tavola" na *tavoľník,* „udatna" na *udatník,* „senenka" na *senovka,* „blakstonka" na *blakstonia,* „lopuštík" na *lopúšik,* „mertenska" na *mertenzia,* „medovník" na *medunica,* „turan" na *turica,* „modrinec" na *modrica* ap. Pri niektorých sa v dôsledku týchto požiadaviek zmenil rod, napr.: (tá) „repča" (žen.) = (to) *repča* (stred.), „svíba (žen.) = *svíb* (muž.), alebo sa ustálila podoba jednotného čísla miesto doterajšieho pomnožného,

napr. „konope" (pomn.) = *konopa* (žen.), „ríbezle" (pomn.) = *ríbezľa* (žen.) ap. Inde zas išlo o hláskovú alebo kmeňoslovnú úpravu vnútri slova, napr.: „hulevník" sa zmenil na *huľavník* (z rus. *guľavnik*), „leskoplod" na *leskloplod,* „plošticosemä" na *ploštičnosemä,* „slaná byľ" na *slanobyľ,* „tetlucha" na *tetucha,* „prlina" na *prhlica,* „paulovnia" na *pavlovnia,* „razilka" na *razivka,* „krivatec" na *krivec,* „merlík" na *mrlík,* „šťav" na *štiav,* „ajbiš" na *ibiš* ap.

Ďalšiu skupinu tvoria názvy rastlín, v ktorých komisia upravila len pravopis. Pritom boli zachované všetky platné ortografické pravidlá dnešnej spisovnej slovenčiny. Podľa toho má sa písať *loptovka* za „lôptovka", *nocovka* za „nôcovka", *bazela* za „basela", *menchia* za „moenchia", *bassia* za „basia", *parnassia* za „parnasia" (aby sa nečítalo „bazia", „parnazia"), *kerria* za „keria", *drobnobyľ* za „drobnobýľ", *myrobalán* za „myrobálan", *marhuľa* za „marhula", *cezmína* za „cesmina", *gajovka* za „gayovka", *pastrnák* za „paštrnák", *forzítia* za „forsythia", *biňonia* za „bignonia", *vilemetka* za „willemetka", *deväťsil* za „deväťsíl", *lamarkia* za „lamarckia" ap.

Ešte jednu úlohu mala komisia okrem tohto revidovania: musela vytvoriť slovenské názvy tam, kde chýbali. Išlo napr. o variety *kapusty* (Brassica), ktoré v Dostálovej Květene ČSR sú bez slovenských mien. Boli ustálené tieto názvy: Brassica oleracea var. acephala = *(kapusta obyčajná) kučeravá,* var. sabauda = *kel,* var. gemmifera = *(kapusta obyčajná) ružičková,* var. capitata = *(kapusta obyčajná) hlávková,* var. gongylodes = *kaleráb,* var. botrytis = *karfiol;* Brassica napus var. arvensis = *repka olejka,* var. napobrassica = *kvaka,* var. chinensis = *kapusta čínska;* Brassica campestris var. autumnalis = *repica olejnatá* a var. rapa = *okrúhlica.*

Z citovaných príkladov na zmeny v slovenskej botanickej nomenklatúre vidieť, že Komisia pre botanickú terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAV postupovala vcelku správne. Pretože sa pridržala správnych kritérií (čerpanie z ľudových názvov a prihliadanie k inoslovanským botanickým názvom, najmä českým), podarilo sa jej značne priblížiť k svojmu cieľu: vytvoriť po odbornej i jazykovej stránke čo najlepšie vyhovujúcu slovenskú botanickú nomenklatúru.

JÁN HORECKÝ

POZNÁMKY K SLOVENSKÝM NÁZVOM HOBLÍKOV

Hoblík ako rezací nástroj, ktorý sa používa na jemné a presné opracúvanie dreva, patrí zaiste k nástrojom veľmi starým, ale aj rozmanitým spôsobom využívaným a preto do značnej miery špecializovaným. V hesle *Hoblíky* v Technickom slovníku naučnom V, 166—170 sa uvádza do 60 rôznych špeciálnych hoblíkov.

Zo skutočnosti, že hoblík patrí k starým nástrojom, dá sa vysvetliť aj nemecký pôvod názvu preň. Nemecký tvar sa prejavuje ani nie tak v zdomácnenej podobe *hoblík* (proti nem. *Hobel*), ako skôr v rôznych špeciálnych názvoch, ktoré dnes už patria do dielenského slangu. Pre takéto špeciálne hoblíky sú napr. názvy *gráthóbel, puchóbel, kelhóbel, holkelhóbel,* preto práve tu sa ukazuje potreba tvoriť slovenské názvy. Pritom okolnosť, že doteraz sa o hoblíkoch veľmi málo písalo, a preto niet nijakých ustálených, tým menej oficiálnej schválených názvov, zračí sa najmä v tom, že aj v tej skromnej literatúre, ktorú nateraz máme, názvy hoblíkov sa používajú značne nejednotne. Napr. v *Mechanickej technológii I* od J. Huku (Štátne nakladateľstvo 1951) sú názvy *profilovač, zaoblovač, žliabkovač,* v skoršej *Odbornej náuke stolárskej I* od kolektívu autorov K. Havránek—J. Kouřil—L. Klaus—Št. Babák—V. Bernášek (Štátne nakladateľstvo 1951) sú proti nim názvy *rímsovník, zaoblovák, žliabkovák.*

Takýto stav nás priamo núti uvažovať o tom, ktoré z používaných názvov sú technicky výhodnejšie i jazykove správnejšie. Pri takomto uvažovaní je neoceniteľnou výhodou, že vlastne ešte ustálených názvov pre hoblíky niet, takže tu možno ustaľovať bez väčšieho ohľadu na tradíciu, čiže možno tvoriť názvy, ktoré budú vyhovovať dnešným slovotvorným zákonom.

Pred rozhodnutím o tom či onom názve musíme si predovšetkým rozobrať všetky jestvujúce názvy hoblíkov.

Pri skúmaní názvov hoblíkov je na prvý pohľad nápadné, že sa veľmi málo vyskytuje taký typ dvojslovného pomenovania, v ktorom by určovaným členom bolo slovo *hoblík* a určujúcim členom nejaký prívlastok, hoci inak dvojslovné názvy (aspoň v literatúre, stav v praxi nám nie je známy) nie sú zriedkavosťou (napr. *francúzsky hrankár, rovný rímsovník).* Našli sme iba názvy *člnkový hoblík* popri *člnkár, zubovací hoblík* popri *zubovák, uberací hoblík* popri *uberák, žliabkovací hoblík* popri *žliabkovač* a *zrovnávací hoblík* popri *zrovnávač.* Celkom ojedinelý je typ *hoblík s príložkou,* trocha umele utvorený za starší názov *klopkár* (teda hoblík s klopkou, pričom klopka je železko, ktoré umožňuje posunovanie rezacieho železka).

Z výskytu uvedených dvojíc jasne vidieť tendenciu tvoriť základné názvy jednoslovné. Táto tendencia je v zhode s určením hoblíkov na použitie v každodennej práci. Z nášho hľadiska sú jednoslovné pomenovania výhodné preto, že pri viacslovných pomenovaniach by pri ďalšom diferencovaní hoblíkov a názvov pre ne často vznikali trojslovné, ba niekedy aj štvorslovné pomenovania, čo je málo únosné práve v technologickej terminológii.

Jednoslovné názvy hoblíkov sa tvoria vo veľkej väčšine odvodzovaním, a to príponami *-ník, -ač/-ič, -ík, -(ov)ák* a *-ár.* Veľmi zriedkavé je tvorenie metaforické, prenášaním názvu na základe podobnosti, často dosť nejasnej a nepresvedčivej. Poznáme len názvy *macko* (niekedy aj *macek*) a *kocúr.* V názve *macko* ide pravdepodobne o využitie nápadnej veľkosti, resp. dĺžky hoblíkového telesa, takže je tu naporúdzi prirovnanie s medve-

ďom. Ale popri názve *macko* sa už vyskytuje aj priezračnejší názov *vyrovnávač* (napr. u Huku), utvorený na základe funkcie (vyrovnávajú sa ním väčšie plochy).

Názov *kocúr* je utvorený pravdepodobne na základe podobnosti s mačacími pazúrmi, lebo je to hoblík s hákovitým nožom na vyhobľovanie žliabkov pre svlaky (Huka).

Prípona *-ár* je v štyroch názvoch hoblíkov: *člnkár, oblúkár* (písané niekedy aj *oblúkar*), *nástenkár* a *hrankár*. No pritom sa popri *člnkár* raz uvádza (v zátvorke u Huku) aj názov *člnkový hoblík* a popri názve *nástenkár* taktiež u Huku názov *široký profilovač*. V prvých troch názvoch ide o kalky z nemčiny: *Schiffhobel, Rundstabhobel* a *Wandhobel*. Prípona *-ár* tu podľa našej mienky nie je na mieste, čo si uvedomovali už aj autori uvedených učebníc, keď popri názvoch na *-ár* uvádzali dvojslovné názvy. Využitiu prípony *-ár* v názvoch hoblíkov prekáža význam, pretože touto príponou sa vo všeobecnosti neoznačujú nástroje, ktorými sa niečo robí. Azda jediným názvom nástroja na *-ár* je *jamkár*. Preto by v našich názvoch prípona *-ár* obstála iba ak v názve *oblúkár* (robia sa ním oblúky, resp. vonkajšie valcové plochy) a *hrankár* (na vyhobľúvanie hrán). Názvy *člnkár* a *nástenkár* však nie sú správne, lebo takto nazvanými hoblíkmi sa nerobia člnky, tým menej nástenky. V prvom prípade ide o podobu s člnkom, v druhom sa má vyjadriť, na akom mieste sa s uvedeným hoblíkom najviac pracuje. Namiesto týchto dvoch názvov teda bude treba ustáliť nejaké priezračnejšie názvy.

Ani prípona *-ník* nie je typicky nástrojová, hoci sa využíva o niečo viac než prípona *-ár*. Len v dvoch našich prípadoch sa popri názvoch s príponou *-ník* uvádzajú aj názvy s príponou *-č: položliabkovač* popri *polovýžľabník* a tak isto *položliabkovač* popri *svlakovník*. Už aj skutočnosť, že sa ten istý názov uvádza pri dvoch rôznych hoblíkoch, dokonca v tej istej učebnici (u Huku), ukazuje, že prípona *-ník* tu nie je typická.

Popri niektorých zriedkavých názvoch, ako napr. *podbradník, okrajník, rohovník* a *svlakovník*, časté sú názvy *drážkovník, výžľabník, rímsovník* a *profilovník*. *Drážkovník*, resp. *polodrážkovník* máme však doložený len z cyklostylovaného návrhu istého učiteľa ZOŠ, kým v učebniciach sa miesto neho používa názov *žliabkovač* (*Nuthobel, Falzhobel*). Z toho istého prameňa máme doložený aj názov *okrajník (Plattbankhobel)*. Z Hukovej učebnice je doložený ojedinelý názov *rohovník* (používaný na hobľovanie v rohoch). Väčšiu frekvenciu majú iba názvy *výžľabník, polovýžľabník, rímsovník (Gesimshobel)* a *profilovník*.

Prípona *-ník* nie je v menách nástrojov veľmi produktívna (bežné sú iba názvy *pilník, priebojník*). Azda práve pre túto malú produktívnosť nie je nápadná v takých názvoch, ktoré nie sú utvorené od slovesného základu (to sú *rohovník, rímsovník, svlakovník* a *okrajník*). Ale v názvoch, ktoré sú odvodené od slovies, prejavuje sa tendencia používať miesto prípony *-ník* radšej príponu *-č*, ako vidieť z dvojíc *výžľabník — žliabkovač, profilovník — profilovač*. Táto tendencia je podľa našej mienky úplne správna,

nedá sa však uplatniť pri názve *rímsovník* a *okrajník*. Treba poznamenať, že v Hukovej učebnici sa tieto dva názvy skutočne vôbec nepoužívajú.

Niekoľko názvov pre hoblíky je tvorených príponou *-ík* a *-ák*. Napr. *Schlichthobel* sa u Huku volá *hladík*. Tento názov sme našli už u Bernoláka, ale jednako ho pokladáme za nesprávny, pretože tu je základom pre odvodzovanie celkom zrejme sloveso *hladiť* a od slovies sa príponou *-ík* mená nástrojov netvoria. Tým menej možno pokladať za správny názov *okrúhlik* (na robenie okrúhlin — Havránek). Pri tomto názve sa však uvádza aj paralelný názov *zaoblovák rímsovníkový*, čo svedčí o tom, že v základe tvorenia je živý slovesný základ. Preto by mal tento názov mať podobu *hladič*.

Pomerne veľa nových názvov je utvorených príponou *-ák*. Pritom sú tu dve vrstvy. V názvoch ako *zubovák, okrajovák, svlakovák* je v základe tvorenia podstatné meno *zub, okraj, svlak*, preto v nich iná prípona ani nie je možná. No v názvoch ako *zaoblovák, uberák, vyberák* sú v základe slovesá *zaobľovať, uberať, vyberať*, preto mali mať príponu *-č: zaobľovač, uberač, vyberač*. Pri názve *žliabkovák* nemožno s istotou tvrdiť, či je v základe podstatné meno *žliabok* alebo sloveso *žliabkovať*, najmä keď sloveso *žliabkovať* je denominatívum od *žliabok*. Pritom treba ešte vziať do úvahy, že aj od slovies je niekoľko názvov utvorených príponou *-ák (podryvák, obraciak, škrabák* a pod.), takže ťažko rozhodnúť, ktorá podoba je správnejšia. Ale výskyt názvov *zaobľovač, žliabkovač* u Huku svedčí, že prípona *-ák* v názvoch odvodených od slovies zastaráva a že na jej miesto nastupuje produktívna prípona *-č*, podobne ako v type *hladík*. Preto treba dať prednosť názvu *žliabkovač*, a samozrejme aj názvom *zaobľovač* a *uberač*.

Produktívnosť prípony *-č* vidieť najmä v takých názvoch, pri ktorých sa napr. v Hukovej Mechanickej technológii uvádza v zátvorke aj doterajší starší názov tvorený neživou príponou. Sú to názvy *zaobľovač (oblúkár), široký profilovač (nástenkár), vyrovnávač (macek), žliabkovač (žliabkovací hoblík)*. Jasná situácia je pri takých názvoch, pri ktorých sa používajú len mená na *-č: čistič, zrovnávač*, resp. *rovnač* (u Havránka).

Z uvedeného prehľadu vidieť, že názvy hoblíkov sa delia na dve slovotvorné skupiny. V jednej sa prejavuje zrejmá snaha utvoriť názvy nezávisle od doterajších názvov, či už slovenských alebo českých, a tu podľa živých slovotvorných typov vznikajú poväčšine názvy na *-č*. V druhej skupine sú názvy tvorené neživými slovotvornými príponami a tie nie sú stále. Prejavuje sa pri nich tendencia prechádzať k iným, slovesným slovotvorným typom na *-č*. Podľa našej mienky je táto tendencia správna a treba ju podporovať, pokiaľ, pravda, nejde o názvy utvorené z neslovesných základov.

VIERA DUJČÍKOVÁ

O PRÍPONE -IZOVAŤ A -IZÁCIA

Prípona *-izovať* v slovesách ako *magnetizovať, sterilizovať,* resp. prípona *-izácia* v podstatných menách *magnetizácia, sterilizácia,* ktoré s uvedenými slovesami súvisia, sa už dávnejšie hodnotí ako germanizmus, pravdepodobne preto, že v nemčine sú prípony *-isieren, -isation.* Toto hodnotenie však nie je celkom správne, lebo za germanizmus tu možno pokladať iba časť *-ieren* v slovesnej prípone. Prvá časť tejto prípony (*-iz-*) je bežná napr. aj vo francúzštine, angličtine, čiže je medzinárodná. Tak isto medzinárodná je aj prípona podstatného mena *-isation.*

Z úzkostlivej snahy vyhnúť sa tomuto „cudziemu" prvku tieto prípony sa často nahrádzajú slovenskými príponmi *-ovať* a *-ovanie,* čím sa, pravda, najmä podstatné mená na *-izácia* odsudzujú na zánik a miesto nich sa zavádzajú slovesné podstatné mená.

Takéto obchádzanie prípon *-izovať, -izácia* vedie samozrejme k chaosu a k neistote. Pretože slová tvorené príponou *-izovať, -izácia* sú poväčšine odborné termíny, je táto neistota a nejednotnosť dvojnásobne záporným a nevítaným zjavom.

Nastoľuje sa nám teda otázka, či majú prípony *-izovať* a *-izácia* v slovenčine svoje miesto a nakoľko je oprávnená požiadavka nahrádzať ich domácimi príponami *-ovať* a *-ovanie.*

K rozriešeniu tejto otázky a k usmerneniu ďalšieho vývinu takýchto slov najlepšie prispeje sémantický rozbor.

Sémantický rozbor slovies na *-izovať* dáva asi takýto obraz.

Pomerne najčastejšie sú to deadjektíva — slovesá so všeobecným významom „robiť takým, ako označuje prídavné meno, od ktorého sú utvorené". No pri podrobnejšom rozbore ich možno zaradiť do viacerých skupín.

Sú to predovšetkým slovesá súvisiace s prídavnými menami na *-ický;* napr. *dramatizovať* znamená robiť dramatickým, *aromatizovať* znamená robiť aromatickým, *harmonizovať* má význam robiť harmonickým. Pravda, v mnohých prípadoch nemožno význam takýchto slovies vysvetliť tak priamočiaro formulkou „robiť takým a takým". Napr. slovesá *mechanizovať, elektrizovať, automatizovať* nemožno vysvetľovať ako „robiť mechanickým" atď. Významové vzťahy sú tu komplikovanejšie, no aj uvedené slovesá jednako jasne patria do tejto skupiny.

Druhú skupinu tu tvoria slovesá súvisiace s prídavnými menami na *-ný: popularizovať* znamená robiť populárnym, *profanizovať* znamená robiť profánnym, *racionalizovať* má význam robiť racionálnym, podobne *stabilizovať* = robiť stabilným, *aktivizovať* = robiť aktívnym, *neutralizovať* = robiť neutrálnym, *konkretizovať* = robiť konkrétnym, *imunizovať* = robiť imúnnym. Sem zaraďujeme aj slovesá *normalizovať* a *naturalizovať.*

Do tretej skupiny zaraďujeme slovesá s rovnakým významom ako predošlé, ktoré však nemajú v slovenčine párové prídavné meno, napr. *seku-*

larizovať, urbanizovať, valorizovať, pauperizovať, egalizovať, jarovizovať, polarizovať.

Menšiu skupinu tu tvoria slovesá, ktoré sa významove zhodujú so slovesami s predponou *po-, z-,* typu *poslovenčiť, poslovenčovať* (alebo opačného významu s predponou *od-)* vo význame „urobiť slovenským, dať slovenský ráz". Slovesá *nacionalizovať, germanizovať, maďarizovať, helenizovať, boľševizovať, animizovať, arizovať, fašizovať, demokratizovať, amortizovať* a pod. majú často domáce paralely: *znárodniť, ponemčiť, pomaďarčiť, pogréčtiť.*

Konečne sem možno zaradiť ešte skupinu slovies utvorených od priezvisk a majúcich význam „pracovať metódou niekoho, robiť takým, ako predpisuje niekto": *tindalizovať, pekarizovať, malleinizovať, crédeizovať, maršalizovať.*

Od všetkých týchto slovies sa tvoria podstatné mená prípcnou *-izácia: dramatizácia, popularizácia, valorizácia, nacionalizácia, tindalizácia.* Zriedkavo sa vyskytuje slovesné podstatné meno typu *dramatizovanie,* ale pochopiteľne nikdy nie je v podobe bez prípony *-iz-* („dramatovanie" a pod.).

Rovnako bohatá ako uvedená skupina deadjektív je aj skupina desubstantív. Táto skupina však nie je významove taká jednotná ako predošlá. Nemožno tu všetky slovesá zaradiť presne pod spoločný význam „robiť, spôsobovať to, čo značí podstatné meno, od ktorého sú odvodené" (ako to bolo pri deadjektívach). Vyjadrujú sa tu rozličné iné vzťahy k podstatnému menu, od ktorého sú slovesá odvodené, takže sémantický vývin niektorých slovies vyžaduje osobitné objasnenie.

Isté významové odchýlky pozorujeme napr. pri slovese *mobilizovať.* Pôvodný význam tohto slovesa bol „robiť mobilným (pohyblivým, napr. vojsko)". Jeho doterajší význam sa však už nekryje s pôvodným, pretože dnes sa nám pri slovese *mobilizovať* nevynára význam „urobiť mobilným", ale „uskutočniť mobilizáciu" alebo prenesene „podnietiť k činnosti" (pričom mobilizácia má svoj presný význam). Niekoľko slovies tejto skupiny má význam „robiť, spôsobovať to, čo značí podstatné meno, od ktorého sú utvorené". Sloveso *syntentizovať* má napr. význam „robiť syntézu", *dezorganizovať* značí „spôsobovať dezorganizáciu". Podobne *alegorizovať* možno vysvetliť ako „predstavovať alegoricky, resp. ako alegóriu", *civilizovať* značí „zavádzať civilizáciu", *špecializovať* (sa) má význam „obmedziť (sa) na špeciálny odbor", *politizovať* možno nahradiť výrazom „zaoberať sa politikou", *periodizovať* znamená „rozdeľovať na periódy", *aklimatizovať (sa)* značí „prispôsobiť (sa) podnebiu, krajine ap.".

Významove pomerne ucelenú skupinu tu tvoria slovesá s významom „opatrovať tým, čo značí podstatné meno" (alebo opak toho). Tak *motorizovať* znamená „opatrovať motormi", *kanalizovať* značí „zavádzať kanály", *hydrogenizovať* má význam „nasycovať vodíkom", *dehydrogenizovať* zase „odoberať vodík"; podobne *ozonizovať* má význam „nasycovať ozónom", *kyanizovať* znamená „napúšťať kyanidom".

S týmito slovesami úzko súvisia aj slovesá *autorizovať* s významom „dať autorské povolenie, resp. úradne schváliť", *signalizovať* s významom „oznamovať pomocou signálu", *favorizovať* značiace „zahrnovať priazňou", ako aj slovesá s významom „uvádzať do toho, čo značí podstatné meno": napr. *hypnotizovať* má význam „uvádzať do hypnózy", *systemizovať* znamená „uvádzať do systému". Podobný význam majú aj slovesá *praktizovať,* t. j. „uskutočňovať v praxi", *cyklizovať* „zavádzať cyklus, uvádzať do cyklu" atď.

Ďalej sem možno zaradiť aj slovesá s významom „predstavovať ako to, čo označuje podstatné meno", napr. *idealizovať* s významom „predstavovať ako ideál", *idylizovať* s významom „predstavovať ako idylu, chápať ako idylu" a slovesá s významom „robiť tým, čo označuje podstatné meno", napr. *nihilizovať,* t. j. robiť ničím, uvádzať v nič. Mnohé z nich však môžu mať aj význam „stávať sa tým alebo takým, čo označuje základné podstatné meno" a bývajú obyčajne zvratné. Napr. *kotonizovať sa* znamená „stávať sa kotónom", *alkoholizovať sa* má význam „meniť sa na alkohol". Ďalej sem patria napr. slovesá *terminologizovať sa, adverbializovať sa, vokalizovať sa, morfologizovať sa, adjektivizovať sa* a pod. Podobný význam má aj nezvratné sloveso *kryštalizovať,* ktoré značí „stávať sa kryštálom, meniť sa na kryštál".

Celkom ojedinelé sú slovesá s významom „prejavovať sa ako to, čo označuje podstatné meno", napr. *opalizovať* značí „prejavovať sa ako opál", *fosfatizovať* má význam „prejavovať sa ako fosfát".

Od niektorých desubstantívnych slovies na *-izovať* niet podstatného mena na *-izácia.* Tak nejestvujú napr. podstatné mená „syntetizácia", „politizácia", „favorizácia", „praktizácia", „nihilizácia". V mnohých prípadoch síce jestvuje podstatné meno na *-izácia,* ale už nemá dejový význam. Napr. *dezorganizácia, civilizácia, špecializácia, kanalizácia, signalizácia, systemizácia.* Dejový význam sa v takýchto prípadoch musí vyjadriť slovesným podstatným menom.

Tento zjav súvisí práve s tým, že v tejto skupine slovies ide o desubstantíva.

Rozborom jednotlivých významov slovies na *-izovať* sme získali obraz o ich významovom rozsahu, resp. o význame prípony *-izovať.* Na riešenie našej otázky treba si však ešte povšimnúť, aký význam majú slovesá utvorené z cudzieho základu príponou *-ovať.*

Väčšina týchto slovies má význam „robiť niečo pomocou toho, čo označuje podstatné meno". Napr. *röntgenovať* znamená „vyšetrovať pomocou röntgenu", *filmovať* značí „zachytávať obrazy na film", *bombardovať* má význam „ostreľovať bombami", *šrafovať* značí „vyznačovať terén pomocou šráf", *betónovať* má význam „stavať z betónu, pomocou betónu", *filtrovať* znamená „zbavovať nečistoty pomocou filtra".

Z ďalších prevzatých slovies na *-ovať* možno uviesť slovesá, ktorými sa vyjadruje nie vykonávanie nejakej činnosti, ale sama činnosť, dianie. Napr. sloveso *koagulovať* vyjadruje dej, ktorý sa odohráva pri zrážaní koloidov,

slovesom *fermentovať* sa vyjadruje dej pri kvasení spôsobenom rôznymi mikroorganizmami a pod.

Ďalej je tu niekoľko slovies s významom „vyznačovať niečo": *trasovať* znamená „vyznačovať trasu", *mapovať* značí „vyznačovať, znázorňovať na mape", *formovať* má význam „utvárať podobu, dávať formu".

Uvedené príklady jasne ukazujú, že slovesá na *-izovať* a na *-ovať* majú svoj ustálený význam, ktorý sa ani v jednom prípade nekryje. Ba často možno pomocou prípon *-izovať* a *-ovať* významove odlíšiť slovesá, ktoré by inak boli homonymné. Vidieť to napr. na dvojiciach *typizovať* (napr. fľaše, rodinné domčeky, rukopis pre tlač a i.) — *typovať* (napr. stroje), *organizovať* (usporadovať niečo) — *organovať* (hrať na organe). Nebolo by preto správne tieto dve prípony ľubovoľne zamieňať, prípadne jednu z nich uprednostňovať.

Niet preto dôvodu, aby napr. slovesá *kryštalizovať* (stávať sa kryštálom, meniť sa na kryštál, prípadne robiť kryštalickým), *hydrogenizovať* (nasycovať vodíkom), *pekarizovať* (postupovať Pekarovou metódou) mali príponu *-ovať,* keď sa touto príponou tvoria slovesá s iným významom. A ďalším dôvodom, pre ktorý sme nútení príponu *-izovať* uznávať za organický prvok nášho spisovného jazyka, je aj fakt, že táto prípona je produktívna. Svedčí o tom tvorenie celkom nových slovies, ako *bikinizovať* (spustošiť ako pri výbuchu atómovej bomby na Bikini), *coventrizovať* (barbarsky zbombardovať ako v Coventry) a pod.

JÁN PETRIKOVIČ

POZNÁMKY O STROJÁRSKOM SLANGU

Slangom nazývame súhrn slovníkových výrazových prostriedkov, ktoré charakterizujú hovorový jazyk ľudí určitej pracovnej oblasti. Nie je to štruktúrny útvar národného jazyka, pretože ho charakterizujú len slovné výrazové prostriedky, a nie aj výrazové prostriedky gramatické. Nemôžeme ho teda pokladať ani za sociálne nárečie, ani za osobitný sloh. (Porov. o tom napr. prácu akad. Františka Trávníčka *O jazykovém slohu,* Praha 1953, najmä na str. 43.)

O strojárskom slangu budeme teda môcť hovoriť vtedy, ak reč na strojárskych pracoviskách bude charakterizovaná vrstvou slovníkových výrazových prostriedkov typických práve pre strojárske pracoviská. Pretože strojárstvo je príliš široká oblasť, nemožno v rámci tohto príspevku uviesť charakteristiku reči na všetkých strojárskych pracoviskách. Preto sa obmedzíme na zistenie situácie iba na jednom, pritom však základnom úseku, na úseku výrobnej činnosti v dielňach, t. j. na pracoviskách pre ručné alebo strojové spracúvanie materiálov.

Strojárska dielenská výroba tvorí osobitnú pracovnú oblasť s osobitnými pracovnými podmienkami a požiadavkami a to sa prejavuje aj v reči po-

užívanej na dielenských pracoviskách. V spisovnej forme ide tu predovšetkým o osobitnú odbornú terminológiu, osobitné odborné výrazy, ktoré majú za úlohu označovať špeciálne pracovné pojmy. No v hovorovej reči, ak abstrahujeme od tejto odbornej terminológie, zostáva nám ešte niečo typického pre dielenské prostredie. Je to vrstva slov, s ktorými mal možnosť zoznámiť sa každý, kto prišiel do styku s výrobnou činnosťou v strojárskych dielňach. Sú to napr. tieto slová a výrazy:

bolcňa, bórer, bórmašina, dekel, dorn, dózňa, durchšlág, falcovačka, fasovať, flachajz-flachajzen, flanšňa, flašencug, fórfajel, frézka, horizontálka, horizontka, kajl, kirner, kurbľa, kvint, kvintbórer, letovať, letlampa, majzel, mutra, obkročák, pajser, pakunk, panenka, pant, rolovačka, rórcangle, šajba, šlauch, šlic, šmirglovka, špindla, špóna, šponovať, šraubštok, štancňa, štauchovať, štemovať, štift, štóska, šúblera, švajser, švungrád, vela vercajch, vertikálka, liznúť, spojenie na fédr a šlic. (Slová a výrazy sme zapísali a kvantitu označili podľa výslovnosti súdruhov technikov z Vyššej priemyselnej školy v Novom Meste nad Váhom a zo závodu VÚMA a súdruhov dielenských učiteľov z OUŠPZ-10.)

Väčšina týchto slov, ako svedčí nasledujúce porovnanie, je nemeckého pôvodu (nemecké pomenovania uvádzame podľa *Strojníckeho slovníka nemecko-česko-slovenského,* diel II, Praha 1935): bolcňa — Bolzen m. — *čap,* dorn — Dorn. m. — *trň,* flanšňa — Flansche f. — *príruba,* kajl — Keil m. — *klin,* kirner — Körner m. — *jamkovadlo,* kvint — Gewinde n. — *závit,* majzel — Meissel m. — *sekáč,* pajser — Beisser m. — *sochor,* pakunk — Packung f. — *tesnenie,* šajba — Scheibe f. — *kotúč,* šlauch — Schlauch m. — *hadica,* šlic — Schlitz m. — *drážka,* špindla — Spindel f. — *vreteno,* špóna — Span m. — *trieska,* šraubštok — Schraubstock m. — *zverák,* štift — Stift m. — *kolík,* šúblera — Schublehre f. — *posuvné meradlo,* vela — Welle f. f. — *hriadeľ,* vercajch — Werkzeug n. — *náradie.*

Nie je ťažko vysvetliť, prečo väčšina týchto slov je nemeckého pôvodu. Prišli k nám spolu s prílušnými technickými pojmami v dobe, keď nebolo hospodárskych a politických podmienok pre vytvorenie odborných názvov v našej reči. Pracujúci si za týchto okolností pomáhali tak, že do svojej reči, ktorú používali pri práci, preberali hotové slová z nemčiny, t. j. z jazyka, ktorým nám boli sprostredkované pojmy strojárskej dielenskej činnosti. Tieto slová si potom hláskove upravili, prípadne pridali k nim ešte domácu príponu a tak sa vytvorila vrstva pomenovaní v národnej reči, tvoriaca akúsi národnú terminologickú paralelu k inojazyčným odborným terminológiám.

Ani po prevrate r. 1918, keď sa slovenčina stala úradným jazykom a prenikala aj do strojárskych dielní, nebola hneď utvorená slovenská strojnícka terminológia. Stará vrstva strojárskych názvov nemeckého pôvodu žila ďalej. Spomínané slová mali tak pre ľudí pracujúcich v kováčskych, zámočníckych a mechanických dielňach stále ešte funkciu nie slangovú, lež odborno-terminologickú a šírili sa od staršej generácie ku generáciám prichádzajúcim zväčša priamym stykom na pracoviskách. Tento stav sa zme-

nil až neskôr, keď k nám začala prenikať česká odborná strojnícka terminológia, respektíve keď naši technici postupne utvárali slovenské ekvivalenty k českým termínom. Vrstva starých strojárskych slov sa potom začala pociťovať ako slangová paralela k spisovnej terminológii, charakterizujúca hovorovú reč strojárskych pracovísk.

Dnešný strojársky slang nemá ešte pevnú, ustálenú podobu. Nemôže ju mať už preto, že dva útvary jazyka, na poradí ktorých sa strojársky slang vyvíja, sú alebo celkom nového dáta (technický odborný štýl), alebo majú samy ešte nevykryštalizovanú podobu (hovorový jazyk). V slovenskom strojárskom slangu badať ešte značné krajové rozdiely (napr. slovo *hámrik* vo význame „kladivko" sa používa na strednom Slovensku, kým na západnom Slovensku je málo známe). Predsa však možno už dnes určiť v strojárskom slangu charakteristické skupiny slov, prípadne vývojové tendencie, ako svedčí uvedený materiál.

Najstaršiu skupinu tvoria názvy cudzieho pôvodu, často s pridaním vhodnej domácej koncovky. Ide tu zväčša o slová prevzaté z nemčiny *(Scheibe — šajba, Schlitz — šlic)*. Rod slangového slova sa vo väčšine prípadov riadi podľa rodu pôvodného nemeckého slova *(Schublehre* f. — *šúblera,* ale aj *šubler, Dorn* m. — *tŕň)*. Pretože slová tejto skupiny nemajú pevnú oporu v slovenskom jazykovom systéme, kolíše obyčajne ich vonkajšia podoba (napr. *flachajz — flachajzen — flachajzn,* utvorené z nem. slova *Flacheisen* n., vo význame „ploché železo"). Nedostatok opory v jazykovom systéme, najmä nedostatok opory v jestvujúcej odbornej terminológii a v ostatnej slovnej zásobe má za následok, že mnohé slová z tejto skupiny buď sa prestávajú používať vôbec, alebo ich frekvencia je značne znížená a obmedzená len na staršiu generáciu. (Ako príklad mohli by sme uviesť slová *bórer, bórmašina, dózňa, rórcangle, švajser* atď.)

Ďalšiu skupinu tvoria názvy utvorené z cudzieho zloženého slova tým spôsobom, že ku kmeňu s určujúcim významom, hláskove prispôsobenému slovenčine, pridáva sa bežná domáca prípona, bližšie charakterizujúca predmet alebo zjav, ktorého základný význam podáva kmeň. Príklad: slangové slovo *štóska* vo význame „vodorovná obrážačka" je utvorené od nem. zloženého slova *Stossmaschine.* Iné príklady: *falcovačka, rolovačka, šmirglovačka.*

Početnú skupinu živých slangových slov tvoria slová utvorené od združených pomenovaní spisovných i od združených pomenovaní nespisovného charakteru. Tvoria sa tak, že základný (určovaný) člen združeného pomenovania sa vynechá a k určujúcemu členu sa pridá významová prípona. Príklady: *plocháč* — od združeného pomenovania *ploché železo, horizontálka* — od združeného pomenovania *vodorovná* (čiže horizontálna) *frézovačka, horizontka* — od združeného pomenovania *vodorovná* (čiže *horizontálna) vyvrtávačka, vertikálka* — od združeného pomenovania *zvislá* (čiže *vertikálna) frézovačka.* Toto tvorenie je najmä pre svoju úspornosť stále produktívne.

Typickým znakom slangu všeobecne je vrstva metaforických pomenova-

ní, slov alebo výrazov s významom preneseným na základe podobnosti tvaru alebo činnosti. I v strojárskom slangu sa vyskytujú takéto pomenovania, napr.: *panenka* — vo význame „skrutkový zdvihák", *liznúť* — vo význame „nepatrne ubrať" (vo výraze *lizni mi stovečku* s významom „uber, ubrús mi 0,01 mm") a pod. K tejto skupine by sme mohli priradiť aj slangové slová utvorené od mien vynálezcov a výrobcov na označenie strojov a súčiastok, napr. *johanzónky* — vo význame „koncové mierky" atď.

Takýto je vcelku dnešný stav slangu na strojárskom pracovisku dielenskej výroby, do ktorého chcel tento príspevok — za súčasného stavu, pravda, len poznámkového rázu — odokryť na chvíľu pohľad.

DISKUSIA

VIERA DUJČÍKOVÁ

K DISKUSII O EKONOMICKÝCH TERMÍNOCH TYPU ČELOVEKOČAS, MAŠINOMESIAC

Naši prekladatelia sovietskej odbornej literatúry často stoja pred problémom, ako preložiť niektorý špecifický ruský odborný termín tak, aby vyhovoval požiadavkám odborným i jazykovým. Ukázalo sa totiž, že niektoré termíny (napr. *chozraščot, jarovizácia*) vôbec nemožno prekladať a mnohé zase možno správne preložiť len po dlhých úvahách a diskusiách.

Diskusiu vyvolalo aj prekladania ruských ekonomických termínov typu *čelovekočas, konedeň, mašinomesiac, avtotunodeň* a pod. Tieto termíny sú vlastne názvy pre merné jednotky práce človeka (alebo práce iných pracovných činiteľov, napr. koňa, stroja). Ak chceme vyjadriť, koľko hodín práce treba vynaložiť na vyrobenie nejakého výrobku alebo na vykonanie istej práce, násobíme počet ľudí (koní, strojov) zúčastnených na pracovnom procese počtom hodín (dní, mesiacov), po ktoré pracovali. Tento súčin práve vyjadruje množstvo spotrebovanej práce.

Potreba nahradiť tieto ruské termíny domácimi termínmi sa naliehavo prejavila i v Čechách, kde otázka vyvolala živú diskusiu jednak medzi samotnými ekonómami, jednak medzi ekonómami a jezykovedcami. Na stránkach časopisov Práce a mzda (1953, 167), Sovětská věda — ekonomie (1953, 731, 733) a Naše řeč (1953, 209) môžeme sledovať rozličné názory a návrhy na prekladanie termínov typu *čelovekodeň, konedeň, mašinomesiac.*

Z príspevkov k tejto otázke vysvitá, že diskusia trvá už dlhší čas a že na riešenie tohto naliehavého problému bola zvolaná aj porada ekonómov a jazykovedcov. Názory účastníkov porady však neboli celkom jednotné. Spomedzi niekoľkých návrhov na prekladanie uvedených ruských termínov pozoruhodné sú najmä dva návrhy, predstavujúce však zásadne rozdielne stanoviská.

Podľa mienky väčšiny účastníkov porady nemožno termíny *čelovekočas, mašinomesiac* prekladať doslovne ako zložené podstatné mená, teda *človekohodina, strojomesiac* alebo dokonca ako zrazeniny *človekhodina, strojmesiac,* ako sa o to pokúšali niektorí prekladatelia. Takéto mechanické zloženiny síce v češtine (i v slovenčine) existujú (napr. *ampérzávit, kilowatthodina),* ale sú obmedzené

na také prípady, v ktorých prvé slovo je cudzieho pôvodu. Skladanie dvoch domácich slov by mohlo viesť k nedorozumeniam a nejasnostiam.

Navrhuje sa preto prekladať termíny *čelovekočas, konedeň, mašinomesiac* atď. opisom: *hodina prepočítaná na jedného pracovníka, deň prepočítaný na jedného koňa* atď. alebo kratšou formou *hodina pracovníka, deň koňa* (čo by sa dalo prípadne vyjadriť aj skratkou *hod. prac.*). Pritom však navrhovatelia uznávajú, že sa nebude dostatočne rešpektovať zásada stručnosti.

Na druhej strane niektorí jednotlivci spomedzi ekonómov úplne odmietajú uvedený návrh a navrhujú ruské termíny tohto typu prekladať ako *človek-hodina, kôň-deň, stroj-mesiac,* prípadne *človekhodina, kôňdeň, strojmesiac.* Na podopretie svojho návrhu uvádzajú, že opisná forma pomocou predložky *na* nevystihuje dobre, že ide o násobenie dvoch veličín (počet ľudí krát čas a pod.), pretože predložkou *na* sa vyjadruje práve opačný postup — delenie. Napr. spojenie *ampérzávit na meter* značí, že počet ampérzávitov delíme počtom metrov. V spojení *človekhodina, strojmesiac* vidia títo odborníci aj jasné formálne vyjadrenie násobenia (podobne ako v matematike spojenie *a . b,* resp. *ab*).

Z týchto dvoch protichodných hľadísk vidieť, že len veľmi ťažko bude možné dôjsť k jednotnému riešeniu otázky prekladania takýchto ruských termínov. K návrhu českých jazykovedných pracovníkov a účastníkov porady treba zaujať kladné stanovisko potiaľ, pokiaľ nie je v rozpore s vecnými argumentmi (že totiž predložkou *na* nemožno vyjadrovať násobenie). K tomuto argumentu však možno poznamenať, že námietka, akoby sa tu vyjadrovalo delenie miesto násobenia, je oslabená tým, že sa nenavrhuje termín *hodina na pracovníka,* ale *hodina prepočítaná na pracovníka.* Teda nevyjadruje sa tu delenie, ale iba to, že sa pracovník dáva do nejakého vzťahu s hodinou. Pritom sa dá dosiahnuť dohoda, že týmto vzťahom rozumieme práve násobenie.

Návrh jazykovedcov však bude mať nevýhodu pri termínoch trojslovných. Nie je z neho totiž jasné, ako sa preloží termín *avtotunodeň.* Azda *deň prepočítaný na auto a tonu*? Alebo *tonový deň auta*?

Na druhej strane zase je jasné, že návrh na mechanické prekladanie a spájanie dvoch domácich slov typu *človekhodina* by bolo možno prijať, keby šlo o taký jazyk, ako je napr. maďarčina, prípadne nemčina. V češtine a samozrejme ani v slovenčine to nie je možné.

Za najvhodnejší spôsob by azda bolo možné pokladať prekladanie takýchto ruských termínov ako *hodina pracovníka, deň koňa, mesiac stroja* (čo sa uvádza aj v prvom návrhu ako skrátená forma opisného vyjadrenia *hodina prepočítaná na jedného pracovníka*). Za úvahu by stál aj preklad *strojový mesiac, automobilový tonový deň,* hoci tento typ nemožno uplatňovať v takých prípadoch, kde sa k prvému slovu netvorí prídavné meno príponou *-ový,* ale *-ský (ľudský, konský).*

Bolo by veľmi vítané, keby tieto naše poznámky slúžili za podnet k ďalšej diskusii, pretože naznačené problémy sú rovnako aktuálne aj pre slovenčinu.

POSUDKY A REFERÁTY

TERMINOLÓGIA GALENICKEJ FARMÁCIE. Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied v Bratislave 1953 ako 8. zväzok série Odborná terminológia. Strán 88, cena brož. Kčs 7,50.

Terminológia galenickej farmácie vznikla ako kolektívne dielo Komisie pre farmaceutickú terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAV v Bratislave pod vedením doc. dr. L. Zathureckého. Jazykovým poradcom komisie bol dr. Ferdinand Buffa z terminologického oddelenia ÚSJ. Recenzovaný slovník predstavuje prvú časť plánovaných prác a z hľadiska terminológie spracúva iba jedno hlavné odvetvie farmácie. Popri základných termínoch z výskumu, prípravy a kontroly liečiv aj príslušných surovín slovník obsahuje i názvy rozličných nástrojov a zariadení z lekárenskej prevádzky, ako i názvy z oblasti organizácie práce v lekárňach.

V sérii slovníkov z rozličných odborných terminológií zaujíma tento abecedný slovník termínov z galenickej farmácie osobitné miesto. Pretože ide o vednú a výskumnú oblasť, ktorá má za základ vypracovanú a medzinárodne platnú terminológiu v jazyku latinskom, podstatnú časť hesiel v slovníku tvorí práve táto hotová nomenklatúra. Úlohou komisie bolo teda predovšetkým navrhnúť a vypracovať vhodné slovenské ekvivalenty k latinským názvom.

Heslá sú dôsledne stavané tak, že pri latinskom termíne je odkaz na slovenský ekvivalent. Slovenský termín sa v slovníku pokladá za hlavný názov, preto za ním po znamienku rovnosti opakuje sa i názov latinský, za ktorým nasleduje výklad alebo definícia.

Z takejto stavby slovníka je celkom jasné, že z hľadiska jazykovedného spája sa tu dvojaká problematika: otázky prekladové i výkladové. I keď si slovník kladie za hlavnú úlohu umožniť odborníkom rýchlu orientáciu v správnom používaní slovenských farmaceutických termínov, ktoré komisia naozaj vhodne preložila, nemožno obísť bez povšimnutia spôsob výkladu hesiel a ich štylizáciu.

V tejto oblasti hrozí zostavovateľom slovníka vždy nebezpečenstvo určitej nedôslednosti, a to tým viac, že ide len o vymedzené množstvo termínov z istej odbornej oblasti. Všimnime si napr. heslo *mazivo* (str. 41): má synonymum *liniment,* za ktorým nasleduje latinský ekvivalent *Linimentum.* Heslo má takýto výklad: „tekutý alebo galertovitý liečivý prípravok, tvorený roztokom, gélom alebo emulziou, určený na mazanie (!) povrchových častí tela". Neznáme pojmy *gél* a *emulzia* nájdeme ako osobitné heslá vysvetlené na príslušných miestach slovníka podľa abecedného poriadku, ale adjektívum *galertovitý* nenachádzame ako osobitné heslo; zostáva teda bez vysvetlenia, hoci sa vyskytuje i v definícii termínu *gél.* Dôsledok z toho je, že vo výklade hesla *mazivo* sú fakticky dva neznáme pojmy a že ho teda nemožno nazvať výkladom v pravom zmysle slova.

Inokedy zas treba prejsť cez dve tri heslá, aby sa našlo vysvetlenie príslušného termínu. Tak v hesle *diachylová masť* (str. 14) máme výklad: „masť obsahujúca 50% obyčajnej diachylovej náplasti". Heslo *diachylová náplasť* ani *obyčajná diachylová náplasť* v slovníku nie je. Pri latinskom názve *Unguentum plumbi oxydati* je len odkaz na heslo *diachylová masť.* Pri štúdiu celého slovníka zisťujeme ďalej heslo *Hebrova diachylová masť,* kde zas niet vysvetlenia pre diachylovú masť. Až ďalej nachádzame heslo *jednoduchá diachylová náplasť,* kde je vysvetlenie, že ide o *olovnatú náplasť.* Z toho vyplýva, že vo výklade hesla *diachylová masť* malo byť miesto „obyčajnej diachylovej náplasti" znenie *jednoduchej diachylovej náplasti,* čím by sa predišlo zbytočnému hľadaniu a nedôslednosti.

Pri výklade nie menej prichodí do úvahy spôsob jeho štylizácie. Autor slovníka si musí vypracovať osobitný lapidárny štýl, aby charakteristika hesla bola čo najvýstižnejšia a najkratšia, ale zároveň bez syntaktických kazov. Ťažkosti bývajú obyčajne s vetou vzťažnou, ktorá sa často nevhodne pripája. Všimnime si výklad v hesle *salicy-*

lovaná mydlová náplasť (str. 58): „náplasť pripravená zo zmesi mydlovej náplasti, vosku a kyseliny salicylovej, ktorej obsahuje 10%". Koncová vzťažná veta syntakticky nevyhovuje. Ak štylizáciu pozmeníme takto: „... zo zmesi mydlovej náplasti, vosku a z 10% kyseliny salicylovej", vznikne dvojzmysel, lebo pri označovaní percent sa nerozlišuje *desať percent* a *desaťpercentný*. Celý výklad treba štylizovať inak: „náplasť pripravená zo smesi obsahujúcej mydlovú náplasť, vosk a 10% kyseliny salicylovej". Podobne nevyhovuje štylizácia v hesle *horné razidlo* (str. 28): „súčasť lisovacieho zariadenia tabletovacieho stroja, tvorená vysoko lešteným kolíčkom z tvrdej ocele, ktorý zasahuje zhora do raznice a jeho zdvih sa dá ľubovoľne meniť regulačným zariadením". Sú tu dve možnosti štylizácie. Alebo sa zopakuje ešte raz vzťažné zámeno, teda: „... ktorý zasahuje do raznice a ktorého zdvih sa dá ľubovoľne meniť...", alebo sa vzťažné zámeno vynechá i v prvej vete: „... tvorená vysoko lešteným kolíčkom z tvrdej ocele, zasahujúcim zhora do raznice tak, že jeho zdvih sa dá ľubovoľne meniť..."

Podobne sa treba vyvarovať v štylizácii výkladu takýchto drobných kazov: „liečivý *prípravok pripravený* rozotrením... (str. 12 v hesle *cukor s éterickým olejom)*, alebo „liečivá zmes *pripravená* z ľanového semena a iných drog *na prípravu* čaju" (str. 12 v hesle *čajovina s ľanovým semenom)*. V prvom prípade na diferenciáciu by bolo vhodnejšie použiť: *liečivý preparát* miesto synonymického *liečivý prípravok*, v druhom prípade možno vetu štylizovať bez príčastia, takže sa vyhneme spojeniu „pripravená ... na prípravu" takto: „... zmes z ľanového semena a iných drog na prípravu čaju".

Pokiaľ ide o preklady z latinčiny, treba sa zastaviť pri hesle *vavrínovitočremchová voda=Aqua laurocerasi* (str. 81). Zdá sa, že preklad kompozita nie je celkom vhodný. Nebolo by vhodnejšie *voda čremchy vavrínovitej?*

Týchto niekoľko pripomienok k Terminológii galenickej farmácie je na uváženie nielen pre tento jeden prípad, ale i pre spôsob štylizácie výkladu v ďalších pripravovaných terminologických slovníkoch. Inak je práca dosť starostlivo skorigovaná i v cudzích názvoch a zaslúži si pozornosť všetkých farmaceutických pracovníkov, aby zvyšovala jazykovú úroveň odborného štýlu lekárnického. Treba však pripomenúť, že slovník vyšiel ešte pred pravopisnou úpravou, preto z hľadiska pravopisu ho treba používať opatrne.

Marta Marsinová

TERMINOLÓGIA VODNÉHO HOSPODÁRSTVA I. Spracovala Komisia pre staviteľskú terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAV pod vedením akademika Štefana Bellu a prof. inž. dr. Ota Duba. Vydala SAV ako 9. zväzok Odbornej terminológie.

V tomto zväzku sú zachytené tri odbory vodného staviteľstva: hydrológia, hydraulika a pedológia. Na spracovaných termínoch badať nielen svedomitosť, ale aj rutinu, ku ktorej terminologické komisie časom vyspeli. Samotné termíny, ktoré sú vlastným ťažiskom slovníka a o ktoré sa teda môže jazyková kritika najviac zaujímať, sú vo svojej štruktúre významove priehľadné, pevne stavané, často aj dosť široké, ako to vyžadovala významová pestrosť a zložitosť termínu. Slovník uvádza aj zaužívané synonymické termíny, ktoré sú v terminológii vodného hospodárstva bežné a nemožno ich odstrániť razom. Jeden z nich je uprednostnený (je pri ňom postavená výkladová definícia) a druhý, resp. ďalšie majú na svojom mieste odkaz na prvé heslo. Pri niektorých termínoch upozorňuje slovník aj na ich nesprávne ekvivalenty (v zátvorkách a obyčajným typom). Toto je metodicky iste správny postup pri normovaní termínov.

Slovníku možno vyčítať len jednu technickú nedôslednosť: je rozštiepený na dve abecedy; v jednej je zahrnutá terminológia hydrológie a hydrauliky a v druhej terminológia pedológie. Nech sa akokoľvek odôvodní samostatnosť týchto dvoch úsekov, pre používateľa nie je únosné stavať v jednom slovníku dve abecedy. Používateľovi slovníka sa veľmi ľahko stane, že pri hľadaní odkazových hesiel zablúdi do termínov druhej abecedy, prirodzene bez toho, že by hľadaný termín s výkladom našiel. Ba pri jednom hesle (a možno aj pri viacerých) sa stalo aj samotným zostavovateľom slovníka, že pri

synonymickom termíne jedného odboru (jednej abecedy) je odkaz na termín v druhej abecede (pozri termín *fluviatilná pôda* v prvej abecede).

Výkladové definície pri termínoch sú vecné, jadrné a rozsahove vcelku vyrovnané.

Mali by sme však výhrady pri niektorých termínoch. Miesto termínu „bystrinná lavína" by lepšie vyhovoval termín *bystrinová lavína,* miesto „studničná píšťala" lepšie *„studňová,* resp. *studnicová píšťala,* pretože sú to termíny nové, dnes tvorené, v ktorých adjektíva vyjadrujú nový, a to vzťahový pomer k svojmu substantívu. A tým, že nové termíny, označujúce svojimi adjektívami väčšinou vzťahové kvality, sa vyjadrujú adjektívami s príponou *-ový,* stávajú sa adjektíva s príponou *-ový* vysoko produktívnymi, ba strhujú so sebou aj mnohé adjektíva vyjadrujúce iné kvality než vzťahové. Porovnaj napr. obsah nového termínu *bystrinná lavína* (lavína spôsobená vodou z bystrín) s celkom iným obsahom v starých slovných spojeniach *studničná, potočná* (teda aj *bystrinná) voda* — voda studníc, potokov a bystrín — s typickými adjektívami na *-ný* alebo významový vzťah adjektíva k substantívu v termíne *studničná píšťala* s významovým vzťahom adjektíva k substantívu v termíne *studničná voda.*

Nepokladáme za správne slovo „priľnavosť" v termíne, „priľnavosť pôdy" (=lipnutie pôdy na cudzorodé predmety). Pri tvorení termínu (resp. pri jeho prekladaní) sa zaiste vychádzalo z názoru, že od slovesa *lipnúť* (ktoré je súčasťou definície a z ktorého určite aj bola snaha vychádzať) nebude možné tvoriť adjektívum „lipnavý" a ďalej substantívum „lipnavosť", pretože od slovies na *-núť* sa skutočne netvoria adjektíva, a to ani vtedy nie, keď ide o slovesá nedokonavé. Adjektíva na *-avý* sa tvoria iba od nedokonavých slovies iných typov, napr. *klesavý* (od *klesať), stúpavý* (od *stúpať), usmievavý* (od *usmievať sa)* ap. Pri ustaľovaní termínu „priľnavosť" sa však zabudlo, že táto poučka platí aj pre slovesá *ľnúť* a *priľnúť* (keď ich už nasilu chceme pokladať za správne), od ktorých tiež nemôžeme tvoriť adjektíva „ľnavý", „priľnavý" a subst. „priľnavosť". A ak ich predsa smieme takto tvoriť, potom by ako termín určite lepšie vyhovovalo slovo *lipnavosť* od nepochybne dobrého slovesa *lipnúť* alebo *prilipnúť.* Okrem toho ako chybu možno kvalifikovať aj to, že nedostatok v tvorení spomínaných adjektív nemusel byť pohnútkou pre zavedenie odvodeniny z iného, a to pochybného slova *ľnúť, priľnúť — priľnavosť.* Sloveso *lipnúť* (ako slovo definície vysvetľujúcej príslušný termín) súvisí etymologicky i obsahove v súčasnom jazyku so slovesami *lepiť, prilepiť* a s adjektívom *lepkavý.* Ak by sme teda z derivačného hľadiska nemohli pokladať napr. termín *lipnavosť pôdy* za správny, bol by sa mohol iste utvoriť dobrý termín zo slov *lepiť, prilepiť, lepkavý,* teda: *lepivosť, priliepavosť* alebo *lepkavosť pôdy.*

Menšie poznámky by sme mali proti týmto termínom: slovo „vzlínanie" a „vzlínať" v termíne „pásmo vzlínania" (str. 45) by sa iste dalo nahradiť zrozumiteľným a slovenským slovom, napr. termínom *pásmo kapilárneho stúpania* a v definícii „pásmo zeminy prevlhčené vzlínajúcou kapilárnou vodou" výrazom *pásmo prevlhčené stúpajúcou kapilárnou vodou* alebo len *kapilárnou vodou.* Namiesto „fluviatilný" v termíne „fluviatilná pôda by lepšie vyhovovalo bežnejšie adjektívum *fluviálny;* namiesto „prostý vodný skok" radšej *obyčajný, jednoduchý vodný skok;* namiesto „rád rieky", „prítok I. rádu" radšej *veľkosť rieky, prítok I. veľkosti* tak ako v astronómii *hviezdy prvej, druhej, desiatej veľkosti;* namiesto „splaveninový lapák" (=ohradený priestor na zachycovanie splavenín) radšej priezračnejší termín *splaveninový záchyt,* pretože sa tu splaveniny zachycujú a nie „lapajú". Okrem toho slovo „lapák" s týmto obsahom pôsobí slangove; v inom prípade by mohlo poukazovať zasa skôr na nástroj, náradie, ktorým sa čosi lapá. Namiesto termínu „Toricelliho trubica" by mohol byť lepší *Toricelliho rúrka* v súlade s viacerými odbormi, kde sa termíny „trubica", „trúbka" nahradili slovom *rúrka, rúročka* ap. Namiesto termínu „výtlačný objem" by bol rozhodne správnejší *výtlakový objem* okrem toho, že ide o nové vzťahové adjektívum, už aj preto, že na inom mieste (str. 69) slovník uvádza za nesprávne termíny „tlačná voda", „tlačné potrubie" správne *tlaková voda, tlakové potrubie.*

Slangove pôsobí termín „vyvieračka" (=krasový prameň veľkej výdatnosti); správnejšie by bolo *prameň* alebo *žriedlo* s bližšie určujúcim adjektívom už aj preto, že termín „vyvieračka" nijako nediferencuje a nič nehovorí, keďže všetky prameňe a žriedla

vyvierajú. Namiesto nepriehľadného termínu „ortštajn" by sa iste našiel zrozumiteľný slovenský názov; namiesto expresívneho a pochybného adjektíva „brečkovitý" v termíne „brečkovitá pôda" radšej nocionálne adjektívum *kašovitý, kašovitá pôda.* Namiesto „piesčitých závejov" v termíne *duny* radšej pieskové; sú to jednoduché záveje piesku, na rozdiel od adjektív s inými príponami *(pieskovitý, piesočnatý, piesčitý),* vyjadrujúcich istý pomer obsahu piesku v pôde; namiesto termínu „uľahlosť" (o pôde) radšej *uľahnutosť* od adj. *uľahnutý,* tak ako máme aj adjektívum *usadnutý* (napr. o káve, na rozdiel od staršieho *usadlý* — o človeku); namiesto „okamžik" (str. 42) bol by iste lepší *okamih;* namiesto spojenia „v dôsledku geologickej stavby podzemia" radšej *v súvislosti s geologickou stavbou* (pozri kontext).

Richard Schnek

TERMINOLÓGIA ČASTÍ STROJOV. Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied v Bratislave 1952 ako 5. zväzok série Odborná terminológia; str. 89 (z toho 35 obrázkových), Kčs 19.—.

Terminológiu častí strojov vypracovala Komisia pre strojnícku terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAV pod predsedníctvom prof. inž. J. Gondu. Strojnícka terminológia v minulosti u nás patrila medzi najmenej vypracované terminológie. Súviselo to s tým, že kapitalistické režimy zámerne udržiavali Slovensko v stave zaostalej agrárnej krajiny bez priemyslu. Strojnícke termíny sa neuvážene preberali z cudzích jazykov, najmä z nemčiny. Veľmi často sa stalo, že v strojníctve sa používal kalk, hoci pomenovanie príslušnej veci (alebo jej podobnej) v našom jazyku nechýbalo. Keď si porovnáme termíny napr. len z doterajších príručiek pre automobilistov s termínmi recenzovaného slovníčka, jasne sa nám ukáže, akú záslužnú prácu Komisia pre strojnícku terminológiu vykonala. Napr. miesto rozkolísaných názvov *šrauba/šraub, šrouba/šroub* zavádza sa vhodne utvorený termín *skrutka.* Definície (opisy), ktoré vysvetľujú význam jednotlivých termínov, sa autorom takmer všetky vydarili, takže aj laikovi poskytnú spoľahlivé poučenie. Napr.: *trecie súkolesie* — súkolesie, ktoré vznikne vzájomným spojením (záberom) dvoch trecích kolies, alebo: *napínací kotúč* — kotúč, ktorý napína previsnuté časti remeňa, hlavne pri väčších vzdialenostiach osí remeníc, aby sa tým dosiahlo lepšie opásanie.

Terminológia častí strojov je veľkým krokom vpred. Námietky sa môžu týkať iba jednotlivostí. Za diskutabilný pokladáme termín *mazanie ložísk* a všetky ostatné termíny z neho odvodené: *ručné mazanie, centrálne mazanie, krúžkové mazanie, mazadlo, prívod mazadla* (prečo nie maziva?) *mazacia dierka, mazací otvor* atď. Sloveso *mazať* v súčasnej slovenčine znamená len „špiniť" (najmä niečím vlhkým), ale neznamená „mastiť". Tento druhý význam vyjadrovalo sloveso „mazať" v ďalekej minulosti, keď ešte slovná zásoba jazyka nebola sématicky natoľko diferencovaná. Svedčia o tom len nepatrné zvyšky (napr. *kolomaž* alebo v cirkevnom štýle *posledné pomazanie).* Z koreňa *maz-* vzniklo aj slovo *masť* (znelostnou asimiláciou z „mazť") a z neho vzniklo celonárodne používané sloveso *mastiť,* ktorým sa tento význam dnes bežne vyjadruje. Nik si dnes neuvedomuje historickú významovú súvislosť týchto slovies, a preto použitie slovesa *mazať* vo význame „mastiť" sa pociťuje ako neologizmus, ktorý je popri slovese *mastiť* bežný najmä v strojníckom slangu. Všade inde sa používa sloveso *mastiť,* či už ide o mastenie tekutými látkami (oleje), či látkami tuhej konzistencie (vazelíny). Napr. náš sedliak má síce *kolomaž* (látka tuhej konzistencie), ale voz ňou mastí, a nie „maže". So slovesom *mastiť* vytvorilo sa v našom jazyku množstvo ustálených spojení, zvratov, prísloví a porekadiel, čo svedčí, že ide už o staré slovo. Napr.: *Keď voz namastíš, akoby si tretieho koňa pripriahol. Kto mastí, ten sa vezie* atď. Odborná terminológia všade, kde sa dá, má sa opierať o celonárodne používané významy slov a rešpektovať vývoj, ktorý významy jednotlivých slov prekonali. V historickom vývoji slovenčiny sa presne rozlíšili významy slov *mazať — mastiť;* nemožno to prehliadať ani v strojníckej terminológii a treba príslušné termíny odvodzovať zo slo-

vesa *mastiť*, napr.: *mastenie ložísk, ručné mastenie, centrálne (ústredné) mastenie, krúžkové mastenie, obežné mastenie, mastivo, prívod mastiva, mastiaca dierka, mastiaci otvor* atď.

Dobre by bolo zrevidovať v slovníku používanie adjektívnych prípon *-ový, -ný*. Napr. v názvoch *strojné časti, strojné súčiastky* lepšie vyhovuje prípona *-ový (strojové časti, strojové súčiastky)*, pretože ide o prostý vzťah a prídavné meno *strojný* je už v slovenčine aj inakšie využité (pekne ustrojený, pekného vzhľadu.)

V slovníku sa používa novoutvorené sloveso *skrutkovať* a jeho odvodeniny *odskrutkovať, priskrutkovať, zaskrutkovať* a pod. V ľudovom jazyku sa tieto významy vyjadrujú slovesami *odkrútiť, prikrútiť, zakrútiť matku;* nie sú síce natoľko významove priezračné, ale sú zasa nosnejšie než dlhé, umele vytvorené termíny, a preto by sme ich nemali v terminológii celkom vynechať.

Čisto gramatická (nie terminologická) je otázka vyjadrovania slovesných vidov v termínoch i v definíciách. V recenzovanom slovníku sa používajú slovesné tvary s príponou *-ova-* aj v tých prípadoch, kde možno tvoriť nedokonavý vid dĺžením korennej slabiky. Tvorenie opakovacích slovies dĺžením korennej slabiky má pre terminológiu tú dôležitú výhodu, že sa nepredlžuje slovo o 1—2 slabiky. Tak miesto termínov *spojovacie súčiastky, spojovacia časť, spojovacia skrutka, odtlačovacia skrutka, spojovací klin* atď. mohli sa celkom dobre použiť termíny *spájacie súčiastky, spájacia časť, spájacia skrutka, odtláčacia skrutka, spájací klin* atď. Ešte viac zarážajú takéto tvary v definíciách. Napr. *splňovať* (definícia 7), *spojovať* (40, 47, 112, 139), *odtlačovať, pritlačovať* (262, 268), *pridržovať, stlačovať* (413). V spisovnom jazyku sú správne iba podoby *odtláčať, pritláčať, stláčať, pridržať — pridržiavať;* správnejšie sú podoby *spájať, splňať,* popri ktorých možno iba pripustiť aj formy *spojovať, splňovať.*

Istú nezhodu medzi termínom a definíciou možno vidieť v tých prípadoch, kde sa termíny tvoria zo základu krútiť (napr. *krútiaci moment)*, v definíciách sa však tento základ nevyskytol ani raz, používajú sa v nich len slovesá *točiť, otáčať*. Podobne sa slovník vyhýba slovu *istý* a používa miesto neho všade len dlhšie adjektívum *určitý*. Napr. definícia termínu *trvanlivosť*, ktorá znie „určitý počet obrátok alebo prevádzkových hodín, ktoré vydrží súčiastka bez porušenia svojho tvaru", nebola by o nič horšia v znení „istý počet obrátok alebo hodín..."

Štylizácie definícií sú bez nejasností a slovosledových kazov. Len v definícii termínu *trecí kotúč*, ktorá znie „kotúč upevnený na unášači Bennovej spojky a trením o plášť spojky umožňujúci prenos sily z hnacej časti na hnanú", dal by sa slovosled upraviť takto: kotúč upevnený na unášači Bennovej spojky, umožňujúci prenos sily z hnacej časti na hnanú trením o plášť spojky.

Korektúry sú urobené starostlivo. Korektorské chyby sme našli len v heslách: 273 — „umožnuje", 292 — „strutka", 297 — „klína", 316 — „hnací bubom".

Slovník vyšiel v starom pravopise, preto ho treba používať spolu s novými Pravidlami slovenského pravopisu.

Ján Oravec

VÁCLAV MACHEK, ČESKÁ A SLOVENSKÁ JMÉNA ROSTLIN. Nakladateľstvo Československej akadémie vied, Praha 1954, strán 366, brož. Kčs 54,—.

Cieľom práce prof. V. Machka *Česká a slovenská jména rostlin* je podať výklad mien vyšších (cievnatých) rastlín, ktoré obsahuje Polívkov *Klíč k úplné květeně republiky Československé* (Olomouc 1928) a Dostálova *Květena ČSR* a ilustrovaný klíč k určení všech cevnatých rostlin (Praha 1950).

Pri svojich výkladoch usiluje sa zistiť, či ide o názvy staršie alebo mladšie, či sa vyskytujú v češtine a slovenčine alebo v iných slovanských jazykoch, prípadne či sa nachádzajú aj na neslovanskom území. Pri rekonštrukcii starších názvov opiera sa hlavne o Mattiolove herbáre a o niektoré iné pamiatky.

Okrem bohatého materiálu z českej odbornej literatúry Machek starostlivo sleduje

aj slovenské pramene. Sú to predovšetkým práce Gustáva Reussa (*Května Slovenska*, B. Štiavnica 1853), J. Ľ. Holubyho (*Rastlinné domáce lieky a povery slovenské*, Národopisný věstník československý 15, 68 n.), M. Kálala (*Slovenský slovník z literatúry aj náreči*, B. Bystrica 1923) a viac príspevkov roztrúsených v sborníkoch a časopisoch. Najnovšie názvy rastlín čerpá z Dostálovej Květeny, kde sa popri českých názvoch uvádzajú aj slovenské názvy, ktoré spracoval prof. J. M. Novacký. Slovenský materiál doplňuje ešte aj vlastným materiálom, získaným najmä počas svojho pobytu na Slovensku. Tu by sa dalo pripomenúť, že autor mohol azda použiť aj materiál obsiahnutý v Bernolákovom *Slováři* a vo Fándlyho *Zelinkári*. V obidvoch prácach je pomerne hodne materiálu z ľudového jazyka. Prof. Machek dal však prednosť pomerne podrobne spracovanej Květne Slovenska od Gustáva Reussa.

Niekoľko zaujímavých zistení uvádza Machek hneď v úvode knihy. Konštatuje, že pri interpretácii názvov rastlín za najspoľahlivejšie východisko treba pokladať ľudové názvy, pretože ľud uchoval domáce názvy najvernejšie. Najviac takýchto ľudových názvov podľa konštatovania Machkovho nachádza sa na odľahlých miestach Moravy a Slovenska, ktoré boli izolované od kultúrnych centier. Ľudových názvov z Čiech má pomerne málo.

Názvy rastlín rozdeľuje zhruba na ľudové a knižné. Ľudové názvy môžu byť i veľmi staré. Napr. slová ako *hrab* (č. *habr*), *lieska*, *jelša* (č. *olše*) sú zaiste z praslovanského obdobia a boli známe aj u iných Slovanov. Úlohou etymológie je určiť, od akého základu boli takéto slová utvorené. Často sa však ukáže, že ide o „izolované, nepriehľadné slová", t. j. také, ktoré nesúvisia s nijakým iným slovanským koreňom. Ak sú hláskoslovné ťažkosti také veľké, že nemôžeme vychádzať z pôvodného indoeurópskeho tvaru, ostáva domnienka, že takéto slová prevzali Indoeurópania z cudzieho jazyka a že sú to „praeurópske" slová (napr. *jedľa*, lit. *egle*, gr. *elaté*).

Rozsiahly botanický materiál, ktorý autor zozbieral, bolo možno usporiadať abecedne alebo podľa rastlinných čeľadí. Machek podľa vzoru poľského bádateľa Rostafińského volil druhý spôsob. Z Dostálovej Květeny prevzal roztriedenie rastlín na čeľade a rody a do rámca týchto rastlinných skupín zaradil potom celý materiál. Roztriedenie na 150 rastlinných čeľadí vytvára tak prirodzené skupiny rastlín, charakterizovaných najmä význačnou tvarovou podobnosťou. Toto delenie umožňuje čitateľovi ľahkú orientáciu, takže možno ľahko nachádzať v rámci jednotlivých skupín aj iné príbuzné rastliny.

Okrem českých a slovenských názvov uvádzajú sa v práci ešte názvy lužické, poľské, ruské, ukrajinské, slovinské, srbochorvátske, bulharské a stredolatinské. Na konci knihy je pripojený register týchto názvov, takže hľadanie slov je pomerne jednoduché.

Autor si dal veľmi záležať aj na pravopise citovaného materiálu. Názvy rastlín uvádza presne tak, ako sa vyskytujú v prácach, z ktorých ich čerpal, a ako ich zapísali zberatelia. Tým sa zväčšuje hodnovernosť použitého materiálu.

Najťažšou úlohou prof. Machka bolo zaiste podať čo najpravdepodobnejšiu, najprimeranejšiu a pritom prísne vedeckú etymológiu slov. Možno konštatovať, že Machek pri etymológii názvov zastáva veľmi kritické stanovisko. Identifikuje zväčša len také názvy, kde etymológia slov je viac-menej istá alebo aspoň pravdepodobná. V niektorých prípadoch bude však treba v budúcnosti etymológie doplniť, prípadne opraviť. Kniha prof. Machka je priekopnícka a veľmi záslužná práca. Iste si ju so záujmom prečítajú nielen filológovia, prírodovedci, farmaceuti, lekári a iní odborní pracovníci, ale i neodborníci, najmä milovníci prírody.

Osobitne treba hodnotiť, že kniha obsahuje aj slovenský botanický názvoslovný materiál a že prof. Machek sa zaoberá i etymológiou slovenských názvov. V oblasti etymológie slovenských názvov rastlín sa zatiaľ u nás urobilo pomerne málo. V Machkovej práci treba pokračovať a nadviazať na jeho cenné výsledky.

Anton Habovštiak

Z ČINNOSTI TERMINOLOGICKÉHO ODDELENIA ÚSTAVU SLOVENSKÉHO JAZYKA

Terminologické oddelenie Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied bolo založené na jar 1950 s hlavnou úlohou ustaľovať a doplňovať odborné názvoslovie všetkých vedných odborov. Túto úlohu spĺňa oddelenie predovšetkým pomocou komisií zložených z viacerých odborníkov a jazykového poradcu. Obvykle si jednotliví členovia komisie rozdelia látku na niekoľko užších častí a potom z nich spracujú všetky termíny. Komisia na pracovnej schôdzke každý používaný alebo navrhovaný termín prediskutuje, uvažuje o jeho vhodnosti a jazykovej správnosti, všíma si aj obsahovú stránku definícií. Takto spracovaný materiál sa uverejňuje v mesačníku Slovenské odborné názvoslovie, väčšie časti vychádzajú v samostatných terminologických slovníkoch. Odborne vedie každú komisiu predseda, obyčajne vysokoškolský učiteľ, špecialista v danom odbore, jazykovým poradcom a tajomníkom je interný pracovník oddelenia. Dnes pracuje pri terminologickom oddelení Ústavu slovenského jazyka 30 terminologických komisií zo všetkých piatich sekcií (spoločenské vedy, biologicko-lekárske vedy, poľnohospodárske vedy, matematicko-prírodné vedy, technické vedy).

Komisia pre strojnícku terminológiu vypracovala už základnú terminológiu obrábania kovov, terminológiu častí strojov a leteckú terminológiu, nateraz spracúva zváračskú terminológiu a terminológiu technickej mechaniky pod predsedníctvom člena korešpondenta SAV prof. Jána Gondu. Pripravila už tri slovníky: *Terminológiu obrábania kovov, Terminológiu častí strojov* a *Letecký terminologický slovník.*

Komisia pre terminológiu vodného staviteľstva sa sprvu pod vedením zosnulého akademika ČSAV prof. Štefana Bellu, neskôr pod vedením člena korešpondenta SAV prof. Ota Duba zaoberala názvoslovím vodárenstva, stokovania, kúpeľníctva, hydrológie, hydrauliky, pedológie, názvoslovím hatí, úpravy tokov a vodných ciest. R. 1953 vyšla *Terminológia vodného hospodárstva I* (hydrológia, hydraulika, pedológia), II. diel tohto slovníka (vodárenstvo, stokovanie, kúpeľníctvo) vyjde na jeseň. Pripravuje sa III. diel (hate, úprava tokov, vodné cesty), ktorý vyjde r. 1955.

Komisia pre elektrotechnickú terminológiu za predsedníctva prof. inž. Františka Poliaka spracovala terminológiu trakcie, niektoré základné termíny z elektrotechniky a začala spracúvať terminológiu slaboprúdovej elektrotechniky (najmä terminológiu prenosu vedením pre normu ČSN).

Komisia pre zememeračskú terminológiu s predsedom prof. inž. Pavlom Gálom postupne spracúva terminológiu všetkých odborov geodézie.

Komisia pre terminológiu architektúry a pozemného staviteľstva ustálila značný počet termínov z dejín architektúry a pozemného staviteľstva, pracovala na terminológii urbanizmu, vnútorného zariadenia a špeciálnych stavebných hmôt. Predsedom komisie je prof. inž. Emil Belluš.

Komisia pre terminológiu cestného staviteľstva sa zaoberala pod vedením prof. inž. M. Mareka terminológiou zakladania cestných a železničných stavieb.

Komisia pre banícku terminológiu vypracovala za predsedníctva prof. inž. Jozefa Šimčiska hlavné termíny z baníctva, niektoré termíny z hutníctva, úpravníctva a z banského meračstva. Pripravuje terminologický slovník, ktorý na jeseň tohto roku pôjde do tlače.

Komisia pre potravinársku terminológiu s predsedom prof. inž. Lad. Cicvárkom sa zaoberala ustaľovaním termínov z odboru všeobecnej výživy, ďalej kuchárskou terminológiou, terminológiou z odboru mäsa a mäsových výrobkov, mlieka a mliečnych výrobkov, terminológiou súvisiacou s výrobou škrobu a cukru, terminológiou vody a nápojov, ovocia a zeleniny, terminológiou korenín, narkotických pochutín a terminológiou technológie tukov a liehovín.

Komisia pre matematickú terminológiu pod vedením prof. Antona Dubca vypracovala termíny z planimetrie, stereometrie a aritmetiky v rozsahu látky preberanej na jedenásťročnej škole.

Komisia pre fyzikálnu terminológiu za predsedníctva prof. dr. Jána Vanoviča ustálila niektoré termíny z akustiky, optiky, z astronómie a hydrodynamiky.

Komisia pre terminológiu anorganických prírodných vied s predsedom doc. dr. Jánom Šalátom spracúva sústavne geologickú a mineralogickú terminológiu a ustaľovala termíny potrebné pre Geologický sborník.

Komisia pre chemicko-technologickú terminológiu, ktorú po smrti prof. dr. Teodora Krempaského vedie prof. dr. Július Gašperík, pracovala v troch subkomisiách.

Subkomisia pre organickú terminológiu vypracovala názvy radikálov a organických zlúčenín. Subkomisia pre anorganickú terminológiu sa zaoberala terminológiou anorganickej chémie, fyzikálnej chémie a terminológiou zariadenia laboratórií. Subkomisia pre silikátovú terminológiu spracovala termíny zo sektora sklárstva, keramiky, tehliarstva a cementárstva a pohotove vypracovala celoštátnu terminológiu fluidizácie.

Komisia pre botanickú terminológiu pod vedením prof. dr. Martina Novackého zrevidovala slovenské názvy v Dostálovej Květene ČSR a vypracovala terminológiu húb a terminológiu morfológie rastlín. V tlači je slovenská botanická nomenklatúra.

Komisia pre zoologickú terminológiu s predsedom prof. dr. Oskarom Feriancom vypracovala názvoslovie zoologického systému a pracovala na podrobnej nomenklatúre jednotlivých tried, ako aj na nomenklatúre v zoologických učebniciach a v niektorých odborných publikáciách (napr. škodcovia rastlín).

Komisia pre lekársku terminológiu, sprvu pod predsedníctvom člena korešpondenta SAV prof. Ivana Staneka, teraz vedená členom korešpondentom SAV prof. Jurajom Antalom, zrevidovala terminológiu pavlovovskej fyziológie, spracovala terminológiu histológie, zubnej protetiky a pokračovala v ustaľovaní anatomického názvoslovia podľa jenskej nomenklatúry.

Komisia pre lekárnickú terminológiu spracovala terminológiu galenickej farmácie a farmakognózie. Vydala *Terminológiu galenickej farmácie*. Komisiu vedie doc. dr. Ladislav Zathurecký.

Komisia pre veterinársku terminológiu sa zaoberala postupne terminológiou parazitológie, histológie, anatómie, chirurgie, fyziológie a výživy zvierat. Jej predsedom je člen korešpondent SAV prof. Ján Hovorka.

Komisia pre poľnohospodársku terminológiu pod vedením inž. Jozefa Jakubíka ustaľovala termíny z rastlinnej výroby (obilniny, okopaniny) a zo zootechniky.

Komisia pre lesnícku terminológiu vypracovala názvoslovie lesníckej ekonómie, zariadenia lesov, pestovania lesov, lesnej ťažby, dendrometrie, lesných stavieb. Vydala *Lesnícky terminologický slovník*. Komisiu vedie prof. inž. dr. František Papánek.

Komisia pre marxistickú terminológiu s predsedom akademikom Igorom Hrušovským spracovala niektoré základné termíny.

Komisia pre právnu terminológiu vydala *Právnický terminologický slovník*. Pod predsedníctvom dr. Adolfa Zátureckého spracúva teraz terminológiu občianskeho procesu.

Komisia pre jazykovednú terminológiu vydala *Základnú jazykovednú terminológiu*. Jej predsedom je doc. dr. Jozef Ružička.

Komisia pre ekonomickú terminológiu spracúvala pod vedením inž. Jozefa Hvoreckého a neskôr prof. dr. Štefana Heretika termíny z politickej ekonómie, z ekonomiky priemyslu, terminológiu obchodu, plánovania a štatistiky, účtovnej evidencie a z ekonomiky poľnohospodárstva.

Komisia pre výtvarnú terminológiu s predsedom prof. Alojzom Struhárom postupne ustaľuje termíny z maliarskej technológie, všeobecnú maliarsku terminológiu a terminológiu grafiky.

Komisia pre hudobnú terminológiu ustálila termíny jednotlivých súčiastok husieľ, termíny z organovej techniky, terminológiu pianového a pianinového mechanizmu. Komisiu vedie prof. Ladislav Hrdina.

Komisia pre telovýchovnú terminológiu pod predsedníctvom prof. dr. Karola Stráňaiho ustálila terminológiu prostných cvičení, ľahkej atletiky, lyžiarstva a gymnastiky.

Komisia pre železničnú terminológiu, ktorej predsedá s. Samuel Janík, začala t. r. pracovať na terminológii návestenia.

Komisia pre poľovnícku terminológiu s predsedom dr. Miloslavom Takáčom začala sa t. r. zaoberať terminológiou vysokej zveri.

Rozhodnutia terminologických komisií pomáha prenášať do praxe mesačník Slovenské odborné názvoslovie. Popri menších celkoch rôznej terminológie uverejňujú sa v ňom štúdie o aktuálnych terminologických problémoch, ktoré vypracúvajú temer bez výnimky interní pracovníci oddelenia. Do rubriky diskusií prispievajú aj členovia terminologických komisií a iní odborníci. V rubrike zpráv sa uverejňujú recenzie učebníc a odbornej literatúry a informačné zprávy o nových terminologických slovníkoch. Pracovníci oddelenia recenzujú učebnice pre Slovenské pedagogické nakladateľstvo, vedú rubriku Za novú slovenskú technickú terminológiu v časopise Technická práca, prispievajú do Jazykového kútika rozhlasu, spolupracujú s Úradom pre normalizáciu na ustaľovaní slovenských termínov v názvoslovných normách a pri revízii slovenského textu v ostatných normách. Sú v stálom spojení s rôznymi nakladateľstvami a ochotne radia záujemcom v jazykových otázkach. Okrem toho spolupracujú s inými oddeleniami ústavu a s vysokými školami (ako prednášatelia).

Od januára 1950 pracuje v terminologickom oddelení dr. Ján Horecký ako vedúci, od jesene 1950 dr. Ferdinand Buffa, od jari 1952 Viera Dujčíková (ako vedeckí pracovníci). Určitý čas vypomáhali ako jazykoví poradcovia v komisiách aj pracovníci iných oddelení ústavu (s. Schnek, Oravec, Habovštiak). Od marca 1954 pracuje v oddelení ako vedecká asistentka dr. Marta Mašková.

Marta Mašková

PORADA O ČESKEJ A SLOVENSKEJ TERMINOLÓGII

V dňoch 17. a 18. júna 1954 sa konala v Prahe spoločná porada terminologických oddelení Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a Ústavu pre jazyk český Československej akadémie vied. Na porade sa zúčastnili aj zástupcovia Ústavu ruského jazyka, literatúry a dejín SSSR.

V jednotlivých referátoch sa hovorilo o definícii termínu a jeho hranici (Roudný), o úlohe synoným v odbornom názvosloví (Sochor), o vzťahu českej a slovenskej terminológie (Horecký), o pretváraní českej terminológie pod vplyvom terminológie sovietskej (Kuchař), o terminologických slovníkoch (Buffa), o skúsenostiach s odbornou excerpciou (Kratochvílová) a o organizácii práce v terminologickom oddelení slovenskom a českom (Dujčíková, Hlaváčková).

V priebehu porady sa často rozoberal vzťah medzi slovenským a českým názvoslovím, a to v referátoch i v diskusii.

Na porade sa objasnili aj rôzne hľadiská a metódy, podľa ktorých sa zostavujú terminologické slovníky. Veľká časť českého všeobecného odborného názvoslovia je zahrnutá v Príručnom slovníku; pripravujú sa niektoré terminologické slovníky výkladové strednej veľkosti (banícky, hutnícky). Na Slovensku sa javí potreba malých slovníkov z jednotlivých odborov, a to tak výkladových, ako aj registračných. Aj zhromažďovanie potrebného lexikografického materiálu je rôzne. V Čechách je preň podkladom excerpcia z odbornej literatúry, na Slovensku výsledky porád v terminologických komisiách.

V závere bolo prijaté toto uznesenie: 1. koordinovať prácu pri vytváraní a normalizovaní českého a slovenského odborného názvoslovia, 2. raz mesačne sa vzájomne informovať o všetkých dôležitých poradách, najmä podávať súhrnné zprávy o činnosti v terminologických komisiách a o riešení aktuálnych otázok, 3. uverejňovať články o slovenskom odbornom názvosloví v českej tlači a podobne o českom názvosloví v slovenských časopisoch, 4. usporadúvať pravidelné pracovné porady (aspoň raz za rok).

Zdenka Hlaváčková

SLOVENSKÁ REČ

časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XIX, 1954, číslo 8
Vydalo v Bratislave roku 1954
vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavný redaktor dr. Štefan Peciar
Vytlačili Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin
Výmer PIO 18163/50-II/3
F — 70.339
Cena Kčs 1,70